

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Кафедра фінансово-економічної безпеки та інтелектуальної власності

Марків Андрій Володимирович

Реальні та потенційні загрози економічній безпеці держави у сфері оподаткування / Real and potential threats to the economic security of the state in the field of taxation

спеціальність: 8.18010014 – Управління фінансово-економічною безпекою
магістерська програма – Управління фінансово-економічною безпекою

Магістерська програма

Виконав студент групи ФЕБм-21
А.В. Марків

Науковий керівник:
д.е.н., професор, В.П. Мартинюк

Магістерську роботу допущено
до захисту:
«___» _____ 20__ р.
Завідувач кафедри
_____ Н.Б. Москалюк

ТЕРНОПІЛЬ – 2017

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Система оподаткування як домінанта формування економічної безпеки держави	
1.1. Вітчизняна система оподаткування на сучасному етапі розвитку.....	6
1.2. Зміст, індикатори та оцінка стану економічної безпеки.....	14
1.3. Класифікація загроз економічної безпеки.....	26
РОЗДІЛ 2. Аналіз та оцінка впливу системи оподаткування на економічні процеси держави	
2.1. Аналіз сильних та слабких сторін вітчизняної податкової системи.....	45
2.2. Рівень податкового навантаження та методологічні підходи до його визначення в Україні.....	66
2.3. Вплив системи оподаткування на складові економічної безпеки держави.....	75
РОЗДІЛ 3. Податкова система, як інструмент підвищення економічної безпеки держави: світовий досвід	
3.1. Світовий досвід використання системи оподаткування для забезпечення макроекономічної стабілізації.....	88
3.2. Напрями розбудови податкової системи України в контексті економічної безпеки держави.....	97
ВИСНОВКИ.....	111
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ.....	114
ДОДАТКИ.....	120

ВСТУП

Актуальність теми. Тривалий кризовий стан економіки, непослідовність дій у проведенні радикальних економічних реформ, загальна неефективність процесу соціально-економічних трансформацій в Україні призвели до значних економічних і соціальних втрат у суспільстві та державі. Негативні економічні наслідки економічних реформ перетворились у вагомій загрози національній безпеці країни у всіх її сферах, особливо в економічній та соціальній.

Сучасне соціально-економічне становище України характеризується зниженням обсягів виробництва; збитковістю більшості стратегічно важливих підприємств; глибокою структурною деформацією вітчизняного виробництва; сировинною спрямованістю експорту; великою імпоротною залежністю економіки від постачання енергоносіїв; значним зменшенням національного багатства; великими темпами зростання боргової залежності держави; посиленням диференціації соціально-економічного розвитку регіонів; досить великим рівнем безробіття з урахуванням прихованого; великим рівнем тінізації економіки; зростанням соціальної апатії та напруженості в суспільстві.

Питання економічної безпеки, як складової національної безпеки держави, ще не достатньо досліджене, аби оперативно, а головне дієво подолати таке, несприятливе для економічного розвитку держави, становище.

На зорі світової економічної кризи, коли держави та громадяни втрачають величезні кошти по цілому світі, питання економічної безпеки держави звучить як ніколи актуально. Особливо в сфері оподаткування – сфері перерозподілу ВВП.

Негативні тенденції в економічній сфері національної безпеки та потреби їх подолання визначили актуальність і пріоритетність цього напрямку наукових досліджень. *Вітчизняні фахівці* працюють над розв'язанням цих проблем. Серед них – В.Н. Амітан, О.І.Амоша, О.І.Барановський, І.Ф. Бінько,

З.С. Варналій, О.С. Власюк, В.М. Геєць, Б.В. Губський, О.Є. Ємельянов, М.М.Єрмошенко, Я.А.Жаліло, Б.Є.Кваснюк, Т.Т.Ковальчук, Д.Г. Лук'яненко, В.О. Мандибура, В.П. Мартинюк, В.І. Мунтіян, І.В. Недін, О.Ф. Новікова, М.А. Павловський, Г.А.Пастернак-Таранушенко, В.Т.Шлемко, С.І.Пірожков, А.Ю. Сменковський, А.І. Соляник, А.І. Сухоруков, М.Г. Чумаченко.

Серед російських та білоруських вчених відомі праці Л.І. Абалкіна, С.Ю. Глазьєва, В.Н. Єрмашкевича, О.А. Кукліна, Г.Т. Кулакова, В.І. Лисова, А.П. Мизіна, П.Г. Никитенка, В.К. Сенчагова, А.І. Татаркіна.

Метою магістерської роботи є виявлення реальних та потенційних загроз економічній безпеці держави в сфері оподаткування та шляхи їх подолання.

Для досягнення нашої мети ми поставили перед собою ряд **завдань**, а саме:

1. Дослідити сутність, завдання та місце системи оподаткування в системі економічної безпеки.
2. Проаналізувати сильні та слабкі сторони вітчизняної податкової системи.
3. Виявити реальний рівень податкового навантаження, як чинника економічної безпеки держави.
4. Дослідити вплив системи оподаткування на складові економічної безпеки держави.
5. Проаналізувати світовий досвід для забезпечення макроекономічної стабілізації та ймовірність його реалізації в Україні задля подолання економічних криз.

Об'єктом дослідження виступає економічна безпека держави, як важлива складова національної безпеки України.

Предметом – є сукупність взаємовідносин, що виникають в сфері оподаткування та їх вплив на стан економічної безпеки держави.

Наукова новизна полягає в тому, що автором було дано своє визначення «економічної безпеки»; визначено відмінний рівень податкового

навантаження від офіційного та проаналізовано вплив системи оподаткування на складові економічної безпеки.

Практичне значення отриманих результатів: деякі напрями розбудови податкової системи запропоновані автором можуть бути реалізовані на практиці в контексті забезпечення економічної безпеки держави.

Структура роботи: дипломна робота складається із вступу, 3-ох розділів, висновків, списку використаних літературних джерел та 15 додатків. Робота містить 7 рисунків та 5 таблиць.

Результати дослідження пройшли **апобацію** (довідка додається).

Публікації:

Марків А. Реальні та потенційні загрози економічній безпеці держави в сфері оподаткування // Актуальні проблеми податкової системи і митної політики України в умовах ринкової економіки: Збірник тез доповідей Всеукраїнської студентської конференції, 10 квітня 2009 р. – Тернопіль: ТНЕУ, 2009. – с.36.

РОЗДІЛ 1

СИСТЕМА ОПОДАТКУВАННЯ ЯК ДОМІНАНТА ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

1.1. Вітчизняна система оподаткування на сучасному етапі розвитку

Успішне входження України до європейської спільноти, на правах рівноправного партнера, залежить від побудови збалансованої оптимальної податкової системи ринкового типу, яка є основою нарощування приросту ВВП, поліпшення добробуту в суспільстві, від забезпечення зайнятості населення і зміцнення національної валюти. Саме податкова система закладає підвалини економічного благополуччя держави і народу, є центральною ланкою фінансово-економічної системи країни та її розвитку [1,с.3].

Виходячи із цих міркувань, ми б хотіли ґрунтовніше зупинитись на моніторинзі вітчизняної системи оподаткування на сучасному етапі розвитку.

Варто сказати, що система оподаткування в Україні регламентується єдиним на разі нормативно-правовим актом, прийнятим ще в 1991 році, до якого було внесено близько 40 змін та доповнень, останні датуються 22 лютого 2006 року Законом України N 3456-IV (3456-15) від 22.02.2006, ВВР, 2006, N 27, ст.234 , а саме ЗУ «Про систему оподаткування» від 25.06.1991 року.

Згідно даного закону, під податком і збором (обов'язковим платежем) до бюджетів та до державних цільових фондів слід розуміти обов'язковий внесок до бюджету відповідного рівня або державного цільового фонду, здійснюваний платниками у порядку і на умовах, що визначаються законами України про оподаткування.

А сукупність податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та до державних цільових фондів, що справляються у встановленому законами України порядку, становить систему оподаткування.

Система оподаткування - це нормативно визначені платники податків, їхні обов'язки та права, об'єкти оподаткування, види податків, зборів і платежів (див.Додаток А), а також порядок їх стягнення.

Система оподаткування характеризується її елементами.

До елементів системи оподаткування належать:

- суб'єкт оподаткування або платник податків, зборів та обов'язкових платежів;
- об'єкт оподаткування;
- база оподаткування (оподатковуваний оборот);
- одиниця оподаткування;
- джерело сплати податку, збору та обов'язкового платежу;
- податкова ставка (норматив);
- податкова пільга;
- податкова квота;
- строки сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів.

Суб'єкти оподаткування або платники податків, зборів та обов'язкових платежів - це особи, на яких Конституцією України та податковим законодавством покладено обов'язки:

а)сплачувати податки, збори та обов'язкові платежі;

б)нараховувати, утримувати та перераховувати податки, збори та обов'язкові платежі до бюджетів і до державних цільових фондів.

Платник податків може визнаватись суб'єктом оподаткування одним або декількома податками, зборами та обов'язковими платежами в залежності від діяльності, яку він провадить, володіння майном або інших обставин, у разі наявності яких виникають податкові зобов'язання.

Суб'єктом оподаткування може визнаватись й особа, на яку відповідно до податкового законодавства України покладено обов'язки щодо нарахування податків, зборів та обов'язкових платежів, утримання їх з платника та перерахування до бюджету.

Суб'єктами оподаткування або платниками податків, зборів та обов'язкових платежів є юридичні або фізичні особи, банки, бюджетні організації, міжнародні об'єднання та організації, які відповідно до чинного податкового законодавства безпосередньо зобов'язані нараховувати, утримувати та сплачувати податки, збори та інші обов'язкові платежі.

Податкове законодавство завжди розпочинається з визначення суб'єктів оподаткування або платників податків, зборів та обов'язкових платежів, оскільки необхідно чітко знати, хто повинен платити той чи інший вид платежу до бюджету чи до державного цільового фонду та хто несе перед державою відповідальність за несплату або несвоєчасну сплату цього платежу.

Об'єкт оподаткування - це те, що підлягає оподаткуванню тим чи іншим податком, збором або обов'язковим платежем, - доходи, прибуток, майно, операції з продажу товарів, робіт, послуг та інші визначені чинним податковим законодавством об'єкти.

Кожен податок, збір та обов'язковий платіж має самостійний об'єкт оподаткування, який визначається чинним податковим законодавством.

Об'єкт оподаткування повинен бути стабільним, чітко визначеним, мати безпосереднє відношення до платника податку.

База оподаткування (оподатковуваний оборот) - це вартісний, фізичний або інший характерний вираз об'єкта оподаткування, законодавчо закріплена частина доходів або майна платника, яка враховується при розрахунку податку, збору та обов'язкового платежу.

Одиниця оподаткування - одиниця виміру об'єкта оподаткування. Це, зокрема, грошова одиниця для податку на доходи фізичних осіб, одиниця виміру площі (га, кв. м) для податку на землю, одиниця виміру потужності двигуна (кВт) для податку з власників транспортних засобів та самохідних машин та механізмів тощо.

Джерело сплати податку, збору та обов'язкового платежу - це дохід платника податку, збору та обов'язкового платежу, з якого він сплачує податок, збір та обов'язковий платіж.

Податкова ставка (норматив) - це законодавчо встановлена величина податкових нарахувань на одиницю виміру бази оподаткування.

Податкові ставки (нормативи) можуть встановлюватись єдині для всіх платників або бути диференційованими, коли встановлюється основна ставка (норматив) для всіх платників та понижені або підвищені ставки (нормативи) для окремих платників. При цьому переслідується мета створення або однакових, або різних умов оподаткування для платників податків.

В одних випадках єдина ставка податку (нормативу) ставить усіх платників у рівні умови, а диференціація створює одним пільгові, а іншим - більш жорсткі умови оподаткування.

Встановлення податкових ставок (нормативів) базується на наявному досвіді в оподаткуванні з урахуванням необхідності забезпечити видатки держави. При проведенні розрахунків враховується також і такий фактор, як вплив податку на фінансові ресурси платника.

Ставки податків, зборів та обов'язкових платежів можуть корегуватись.

При встановленні податкових ставок (нормативів) звертається увага й на можливу поведінку платника податку, збору та обов'язкового платежу.

Податкові ставки (нормативи) бувають:

- адвалорні (у процентах до бази оподаткування);
- специфічні (у твердих сумах з одиниці виміру ваги, об'єму, кількості або іншого натурального показника);
- змішані (одночасно у процентах до бази оподаткування та у твердих сумах).

Адвалорні ставки (нормативи) встановлюються у процентах до бази оподаткування (оподатковуваного обороту), яка має грошовий вираз.

Адвалорні ставки (нормативи) поділяються на три види:

1. пропорційні, тобто єдині ставки (нормативи), які не залежать від розміру об'єкта оподаткування. Вони спрощують податкову роботу та більш за все відповідають принципу рівнонапруженості в оподаткуванні;
2. прогресивні, тобто ставки (нормативи), розмір яких зростає в міру збільшення обсягів об'єкта оподаткування;
3. регресивні - це ставки (нормативи), які, на відміну від прогресивних, зменшуються в міру зростання об'єкта оподаткування, і вони необхідні тоді, коли держава хоче стимулювати такий ріст.

Прогресія шкали при застосуванні прогресивних ставок (нормативів) оподаткування може бути простою та ступеневою.

При простій шкалі підвищені ставки (нормативи) застосовуються до всього об'єкта оподаткування. При розмірах об'єкта оподаткування, близьких до граничних обмежень, платникові вигідніше не збільшувати цей об'єкт, оскільки сума податку може суттєво збільшитись.

Така шкала встановлюється тоді, коли держава хоче обмежити розміри об'єкта оподаткування та веде жорстку податкову політику.

При ступеневій шкалі прогресії підвищені ставки (нормативи) застосовуються не до всього об'єкта оподаткування, а лише до тієї його частини, яка перевищує обмеження розміру об'єкта оподаткування.

Специфічні ставки (нормативи) оподаткування - встановлюються у грошовому виразі до одиниці об'єкта оподаткування, тобто у твердих сумах з одиниці виміру ваги, об'єму, кількості або іншого натурального показника.

У випадках встановлення фіксованих твердих ставок (нормативів), їх необхідно постійно переглядати, оскільки у зв'язку з наявною інфляцією вони втрачають реальне співвідношення з рівнем доходів та об'єктом оподаткування.

Змішані ставки (нормативи) оподаткування встановлюються одночасно у процентах до бази оподаткування та у твердих сумах.

Податкова пільга - законодавчо закріплене повне або часткове звільнення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів.

Податкові пільги можуть бути встановлені шляхом зменшення бази оподаткування або об'єкту оподаткування; запровадження знижених податкових ставок; зменшення нарахованих сум податків, зборів та обов'язкових платежів; звільнення від їх сплати окремих категорій платників; надання відстрочення або розстрочення у їх сплаті.

Платники податків, зборів та інших обов'язкових платежів мають право використовувати податкові пільги або відмовитись від їх використання. Податкові пільги, які платник податків, зборів та інших обов'язкових платежів не використав, не можуть бути перенесені на інші податкові періоди, зараховані у рахунок майбутніх платежів або відшкодовані з бюджету.

Податкова квота - встановлена доля податку в доході платника в абсолютному та відносному виразі. Її величина характеризує допустимий рівень оподаткування. Якщо законодавчо встановити податкову квоту, це означатиме встановлення граничної величини вилучення доходу платника. В Україні поняття податкової квоти сьогодні не застосовується.

Строки сплати податків, зборів та обов'язкових платежів встановлюються законодавством з питань оподаткування окремо для кожного з них.

Поєднання в єдиній системі оподаткування різноманітних за об'єктами оподаткування й методами обчислення податків дозволяє державі реалізувати на практиці основні функції податків[2].

Функції податку – це проявлення його сутності в дії, спосіб вираження його властивостей.

Виходячи із сутності податку як категорійного поняття, можна визначити дві функції даної категорії: фіскальну та розподільчо-регулюючу[3,с.16].

Фіскальна - за допомогою податків формуються фінансові ресурси держави, що дає останній можливість виконувати свої функції.

Розподільчо–регулююча – за допомогою податків здійснюється перерозподіл розподілених частин сукупного доходу суспільства, що дає змогу стимулювати чи стримувати темпи виробництва, збільшувати чи зменшувати накопичення капіталу та платоспроможність населення, сприяти вирішенню різних соціальних проблем (захист малозабезпечених верств населення, реалізація ефективної демографічної політики)[2, с.12].

Сьогодні податки можна поділити за наступними класифікаційними ознаками.

1. За формою оподаткування:

- прямі податки – сплачуються платниками залежно від величини одержуваного доходу (заробітньої плати, прибутку). До них належать всі прибуткові та майнові податки;
- непрямі податки – сплачуються не виробником, а споживачем. Вони не зменшують об'єкт оподаткування, а збільшують ціну товару. В Україні до них належать ПДВ, акцизний збір, мито.

Структура і співвідношення прямих і непрямих податків є важливою характеристикою сучасних податкових систем розвинутих країн світу. Так, у США, Японії, Канаді, Англії переважають прямі податки. У Франції – непрямі (56%). Німеччина та Італія мають досить урівноважену структуру податків (частка непрямих податків у Німеччині становить 45,2%, в Італії – 48,9%).

2. За економічним змістом об'єкта оподаткування:

- податки на доходи – стягуються з доходів фізичних та юридичних осіб (наприклад, податок на прибуток, податок з доходів фізичних осіб);
- податки на споживання - сплачуються не при одержанні доходів, а при їх використанні. Вони справляються у формі непрямих;

- податки на майно – встановлюються щодо рухомого та нерухомого майна (наприклад, податок на нерухомість, податок з власників транспортних засобів).
3. Залежно від рівня державних структур, що встановлюють податки:
- загальнодержавні – податки, що надходять до державного бюджету. Встановлюються вищими органами влади (в Україні – Верховною Радою України) і є обов’язковими до сплати за єдиними ставками по всій території країни, незалежно від того, до якого бюджету (державного чи місцевого) вони зараховуються;
 - місцеві податки та збори – обов’язкові платежі, які встановлюються місцевими органами влади і є обов’язковими до сплати за встановленими ставками лише на певній території. Вони надходять виключно до місцевих бюджетів.
4. За способом стягнення :
- розкладні податки – спочатку встановлюються в загальній сумі відповідно до потреб держави в доходах, а потім цю суму розкладають на окремі частини по територіях;
 - окладні (квотарні) податки – передбачають встановлення спочатку ставок, а відтак і розміру податку для кожного платника окремо. Загальна величина податку формується як сума платежів окремих платників.
5. За способом зарахування податкових надходжень:
- закріплені – закріплені за певним рівнем бюджетної системи;
 - регулюючі – можуть надходити до бюджетів різних рівнів (наприклад, акцизний збір, єдиний податок).
6. За суб’єктом оподаткування :
- податки з юридичних осіб;
 - податки з фізичних осіб;
 - змішані (наприклад, плата за землю, податок з власників транспортних засобів).

7. Стосовно джерела сплати:

- податки, що включаються у валові витрати та собівартість;
- податки, що включаються в ціну товару;
- податки, що сплачуюються з прибутку або капіталу [2,с.15-17].

Принципи оподаткування, які вперше були сформульовані А. Смітом в праці «Дослідження природи і причин багатства народів» і з якими пізніше, як правило, погоджувались вчені, які розвивали теорію податків, зводяться до чотирьох понять: загальність, справедливість, визначеність, зручність. Ці загальні принципи оподаткування поступово розширялись під впливом соціально - економічних і політичних перетворень в світі.

Сьогодні принципи побудови та призначення системи оподаткування в Україні визначені законом «Про систему оподаткування» (див.Додаток Б) [4].

Сучасна система оподаткування в Україні побудована згідно принципів оподаткування та містить всі необхідні складові присутні в класичних системах. Проте вона потребує випробування часом. За такий короткий час її функціонування в Україні, особливо за макроекономічної нестабільності, неможливо повністю її дослідити на предмет того чи підходить вона для нашої держави.

1.2 Зміст, індикатори та оцінка стану економічної безпеки

Головним національним інтересом є сталий розвиток економіки та добробут громадян України. Забезпечення національних інтересів та економічної безпеки - найважливіші функції держави, реалізація яких покликана посилювати позиції в міжнародному співтоваристві. Національна безпека України як стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз - необхідна умова збереження та примноження духовних і матеріальних цінностей [5].

Незважаючи на те, що однією з найвагоміших функцій держави є забезпечення економічної безпеки, поняття «економічна безпека» (ЕБ) є досить новою економіко-правовою та інформаційною категорією для національних органів управління економікою.

За сучасних умов розвитку нашого суспільства, проблема забезпечення економічної безпеки України набуває першочергової ваги. Вона постає стрижнем усієї економічної політики держави, відправною точкою у прийнятті основних політичних рішень. На жаль, проблема «економічної безпеки» вітчизняними вченими-економістами ще недостатньо вивчена та проаналізована у науково-аналітичній літературі. Проте, аналіз наявних наукових джерел дозволяє логічно систематизувати накопичений матеріал. Проблема економічної безпеки країни постає разом із розбудовою державності, усвідомленням національних, зокрема економічних, інтересів. В історії будь-якої країни можна знайти періоди, коли ця проблема або загострювалась, або ставала менш помітною, але існувала вона завжди.

Після Другої світової війни загострились міжнародні аспекти економічної безпеки. Омеженість ресурсів в глобальному масштабі, зокрема енергетична криза 70-х років, змусила провідних вчених багатьох країн, передусім Норвегії, США, Канади, ФРН, спрямувати зусилля на розв'язання проблем міжнародної економічної безпеки, а згодом - і національної економічної безпеки.

Вітчизняні та зарубіжні вчені по-різному тлумачать зміст ЕБ держави, єдиного поняття сьогодні немає. Проаналізуємо основні із них.

Багато вчених схильні до думки, що «економічна безпека» повинна бути виокремлена як економічна наука, яка має власний об'єкт вивчення і вимагає розгортання значних наукових досліджень, а також підготовки спеціалістів відповідного профілю. Аналіз позицій провідних вітчизняних та зарубіжних фахівців, які розглядають ЕБ держави як базову категорію в системі національної безпеки, дозволяє виділити три основні точки зору.

Перша з них полягає у трактуванні ЕБ як захищеності економіки від впливу несприятливих економічних факторів. Так, на думку А.Городецького, «економічна безпека означає надійну і забезпечену всіма необхідними засобами держави захищеність національно-державних інтересів в сфері економіки від внутрішніх та зовнішніх збитків».

К.Х. Іпполітов вважає, що ЕБ держави означає захищеність системи «економічних відносин, які визначають прогресивний розвиток економічного потенціалу країни і забезпечують підвищення добробуту членів суспільства, окремих соціальних груп, а також формують основи обороноздатності країни, захищеність від небезпек та загроз, джерелом яких є внутрішні та зовнішні протиріччя». Те саме більш коротко формулює В.Савін: «економічна безпека - це система захисту життєво важливих інтересів країни».

Друга точка зору найяскравіше відображена в намаганні надати діяльність із забезпечення ЕБ держави вузько інструментальну, службову роль: не допустити переходу параметрів безпеки за граничне значення, захистити державу від соціально-політичного вибуху. В цьому аспекті дечкі автори підкреслюють, що ЕБ держави – це стан економічної системи, який характеризується стійкістю по відношенню до впливу внутрішніх та зовнішніх дій, що загрожують суспільству. Або ж при якому забезпечується усунення чи нейтралізація загроз її докорінним національно-державним інтересам та самому існуванню. До цієї думки схиляються і вчені російської академії ім.Г.В. Плеханова, які пояснюють ЕБ як «стан, в якому народ(через державу) може суверенно, без втручання і тиску ззовні, визначити шляхи і форми свого економічного розвитку».

Г.Б. Славін та М.Б. Чельцов дві попередні точки зору об'єднують в одну. Вони стверджують, що ЕБ держави – «це стан захищеності найважливіших економічних інтересів особи, суспільства і держави...».

Інші вчені схиляються до визначення ЕБ держави як спроможності національної економіки «до захисту національних економічних інтересів від

зовнішніх та внутрішніх загроз», або «превентивно нейтралізувати та активно протидіяти впливу внутрішніх та зовнішніх загроз з метою забезпечення стабільної соціально-економічної ситуації країни».

Вітчизняні фахівці В.Т. Шлемко та І.Ф. Бінько також визначають ЕБ як «стан національної економіки, який дозволяє зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний задовільнити потреби особи, сім'ї, суспільства, держави».

В.І.Мунтіян зазначає, що «економічна безпека – це загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на постійний і стабільний розвиток економіки держави, що включає механізм протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам».

Я.А. Жаліло визначає ЕБ країни «як складну багатофакторну категорію, що характеризує спроможність національної економіки до розширеного самовідтворення з метою збалансованого задоволення потреб населення, протистояння дестабілізуючому впливу внутрішніх та зовнішніх чинників, забезпечення конкурентноспроможності національної економіки». До такого пояснення схиляються і автори Концепції економічної безпеки України.

Вважаємо, що при формуванні поняття «економічна безпека» слід виходити з реалій глобалізації світового господарства, переходити від концепції, яка базується лише на захисті національної економіки від зовнішніх загроз до концепції посідання країною гідного місця на зовнішніх ринках[6, с.11-13].

На нашу думку, економічна безпека держави в умовах глобалізації – це здатність країни генерувати позитивні зрушення в національній економіці, протистояти зовнішнім економічним загрозам і гідно презентувати себе у світогосподарських взаємовідносинах.

До об'єктів економічної безпеки України належать не лише держава, її економічна система та всі її природні багатства, а суспільство з його інститутами, установами, фірмами, а також кожна окрема особа.

Суб'єктами економічної безпеки України є функціональні і галузеві міністерства та інші органи державної влади, податкові та митні служби, банки, біржі, фонди та страхові компанії, а також виконавчі робіт та послуг, продавці продукції і вітчизняні споживачі[6, с.14].

Для забезпечення економічної безпеки держави повинні бути розроблені та реалізовані наступні важливі позиції:

Механізм забезпечення економічної безпеки країни - це сукупність інституційних та організаційних структур і комплекс використовуваних ними форм і методів, за допомогою яких у певній послідовності послаблюється, а відтак усуваються внутрішні і зовнішні загрози існуванню країни в економічній сфері.

Стратегія економічної безпеки країни - це чітке обґрунтування основної мети і довготермінова політика та план дій держави щодо усунення загроз існуванню та розвитку народного господарства країни. Це означає, що комплекс дій української держави у цій сфері повинен бути спрямований на усунення найважливіших загроз такій економічній системі, яка спрямована на задоволення потреб та інтересів тих верств населення, які створюють основну масу матеріальних і духовних благ.

Тактика забезпечення економічної безпеки країни - це конкретні способи досягнення такої безпеки, короткотермінової дії інституційних та організаційних структур держави залежно від зміни внутрішніх і зовнішніх умов. У зв'язку з цим попередньо з'ясуємо основні показники економічної безпеки.

При аналізі економічної безпеки виділяються передусім три важливих складові:

- економічна незалежність, що означає насамперед можливість здійснення державного контролю над національними ресурсами, спроможність використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення рівноправної участі у міжнародній торгівлі;

- стійкість і стабільність національної економіки, що передбачає міцність і надійність усіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності, стримування дестабілізуючих факторів;
- здатність до саморозвитку і прогресу, тобто спроможність самостійно реалізовувати і захищати національні економічні інтереси, здійснювати постійну модернізацію виробництва, ефективну інвестиційну та інноваційну політику, розвивати інтелектуальний і трудовий потенціал країни.

Політика економічної безпеки визначається на основі певних принципів, які створюють політичну і правову базу для оцінки зовнішніх і внутрішніх загроз, формування національних економічних інтересів і стратегії економічної безпеки.

До основних принципів забезпечення економічної безпеки України можна віднести:

- верховенство закону при забезпеченні економічної безпеки;
- додержання балансу економічних інтересів особи, сім'ї, суспільства, держави;
- взаємна відповідальність особи, сім'ї, суспільства, держави щодо забезпечення економічної безпеки;
- своєчасність і адекватність заходів, пов'язаних із відверненням загроз і захистом національних економічних інтересів;
- пріоритет договірних (мирних) заходів у вирішенні як внутрішніх, так і зовнішніх конфліктів економічного характеру;
- інтеграція національної економічної безпеки з міжнародною економічною безпекою [7].

Згідно Наказу Міністерства Економіки України від 02.03.2007 N 60 «Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України» складовим економічної безпеки присвоєно наступні вагові коефіцієнти:

Макроекономічна - 0,1005, Виробнича - 0,0769, Фінансова - 0,1127, Інвестиційна - 0,0939, Зовнішньоекономічна - 0,0901, Науково-технологічна - 0,1183, Соціальна - 0,0808, Демографічна - 0,0836, Енергетична - 0,1324, Продовольча - 0,1108[8](див.Додаток В).

Задля прийняття державними органами обґрунтованих рішень необхідно проводити моніторинг індикаторів економічної безпеки загалом, та складових економічної безпеки зокрема, який передбачав би передусім фактичне відстеження, аналіз і прогнозування важливих економічних показників. Особливу увагу слід зосередити на таких загальних індикаторах економічної безпеки:

- * валовий внутрішній продукт (ВВП);
- * темп інфляції;
- * дефіцит бюджету;
- * рівень безробіття;
- * економічне зростання;
- * рівень та якість життя;
- * енергетична залежність;
- * інтегрованість у світову економіку;
- * сальдо експорту-імпорту;
- * стан демографічних процесів;
- * державний внутрішній та зовнішній борги;
- * діяльність "тіньової" економіки.

Важливе значення мають порогові значення індикаторів, вихід за межі яких веде до руйнівних тенденцій у сфері економіки[7].

Оскільки властивості соціально-економічних явищ характеризуються, як правило, множиною ознак ($m \geq 2$), то при упорядкуванні одиниць сукупності виникає необхідність агрегування усіх ознак множини в одну інтегральну оцінку – інтегральний показник економічної безпеки.

Користуючись звітом Міністерства економіки України про стан економічної безпеки України бачимо наступні дані:

Інтегральний показник рівня економічної безпеки України у I півріччі 2008 р. порівняно з I півріччям 2007 р. зменшився на 0,14 в.п. до 71,1%.

Основний негативний вплив на рівень інтегрального показника економічної безпеки мала зовнішньоекономічна безпека (-6,3 в.п. порівняно з I півріччям 2007 року), зменшення рівня якої зумовлене зростанням розриву між обсягами експорту та імпорту від ВВП (див.рис 1.2,1.3).

У I півріччі 2008 р. обсяги імпорту товарів становили 41,5 млрд. дол. США, збільшившись на 54,8% порівняно з відповідним періодом 2007 р. (у I півріччі 2007 р. обсяги імпорту збільшилися на 34,4%). Прискорене нарощування імпорту товарів у 2008 р. є результатом подальшого збільшення внутрішнього споживчого попиту, а також зростання світових цін на сировину, матеріали та енергоносії.

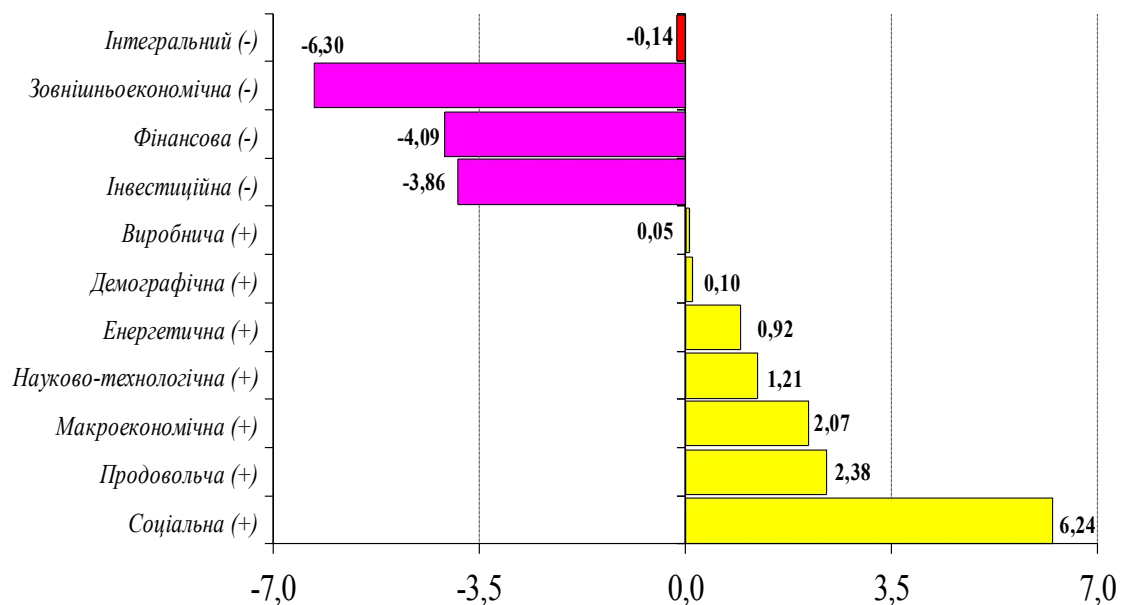

Рис.1.1. Динаміка змін складових економічної безпеки порівняно з I півріччям 2007 року, відсоткові пункти [9]

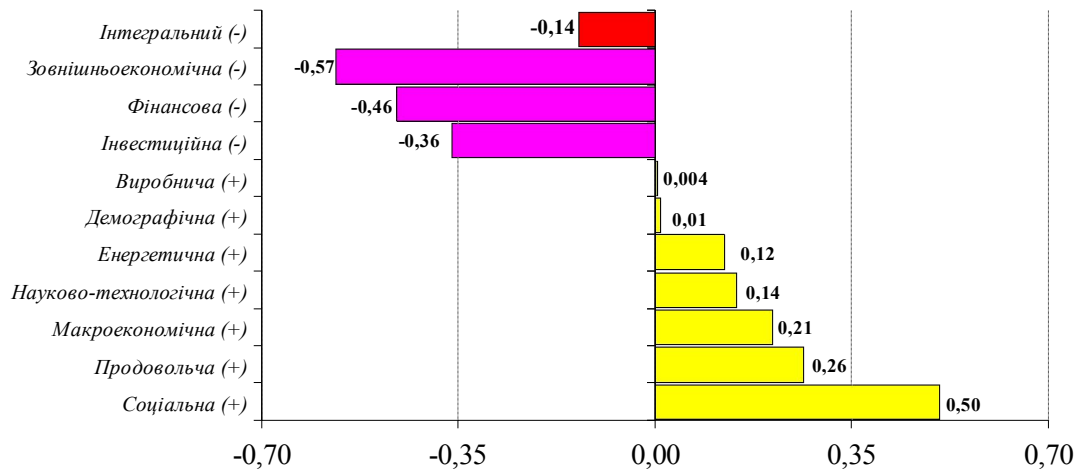

Рис.1.2. Внесок складових економічної безпеки у зміну інтегрального показника порівняно з I півріччям 2007 року [9]

Тобто, зважаючи на основні фактори негативного впливу – зростання інфляції та погіршення зовнішньоторгівельного балансу, можна констатувати, що погіршення стану економічної безпеки у I півріччі 2008 року є першим наслідком негативного впливу на економіку України розгортання глобальної фінансової кризи.

Показники, що суттєво погіршилися внаслідок прямої дії фінансової кризи:

- відношення сальдо поточного рахунку платіжного балансу України до ВВП, %;
- відношення дефіциту/профіциту торговельного балансу до загального обсягу зовнішньої торгівлі, %;
- рівень інфляції (до грудня попереднього року), %;
- відношення обсягу імпорту до ВВП, %;
- частка імпорту продовольства у внутрішньому споживанні держави, %.

Негативний внесок у рівень інтегрального показника мали наступні його складові.

Зовнішньоекономічна безпека, рівень якої становив 86,24%. Порівняно з I півріччям 2007 року погіршення рівня безпеки становило 6,3 в.п. і було отримане в результаті значного зростання обсягу імпорту до ВВП в цілому та частки імпорту продовольства у внутрішньому споживанні держави (див.Додаток Г).

Фінансова безпека, рівень якої погіршився на 4,09 в.п. до 68,26%. Найбільшу загрозу фінансовій безпеці становили високий рівень інфляції та зростання дефіциту зовнішньоторговельного балансу до загального обсягу зовнішньої торгівлі (з 8,3% у I півріччі 2007 року до 13,1% у I півріччі 2008 року (див. Додаток Д).

Разом з тим, у I півріччі 2008 року спостерігалось **зростання** рівня економічної безпеки за такими складовими.

Макроекономічна безпека. Її рівень покращився на 2,07 в.п. до 65,58%. Позитивний вплив на рівень безпеки мало зростання відношення обсягу ВВП на одну особу в Україні до середнього значення у країнах ЄС (з 23,9% до 24,5%). Негативно на рівні макроекономічної безпеки позначилося погіршення сальдо платіжного балансу України у I півріччі 2008 року порівняно з I півріччям 2007 року (відповідно 7,9% від ВВП проти 3,3% від ВВП)(див. Додаток Е).

Виробнича безпека. Покращення на 0,05 в.п. до 73,57% було забезпечене зростанням частки у промисловому виробництві машинобудування (Додаток Ж).

Енергетична безпека. Її рівень покращився на 0,92 в.п. до 70,59%. Одним з основних факторів позитивного впливу на рівень безпеки було скорочення частки імпорту палива з однієї країни (компанії) у загальному обсязі його імпорту, що може свідчити про певну диверсифікацію джерел постачання енергоносіїв в Україну. Покращення рівня безпеки також було отримане внаслідок поступового зменшення енергоємності ВВП (на 1,4% до 0,74 кг умовного палива/грн.) (див. Додаток И).

Продовольча безпека. Зростання на 2,38 в.п. до 70,12% було досягнуто завдяки покращенню структури та якості харчування населення, що пояснюються зростанням соціальних стандартів у порівнянні з I півріччям 2007 року (Додаток К).

Соціальна безпека. Покращення рівня на 6,24 в.п. до 83,23% відбулося в результаті значного скорочення частки населення із середніми сукупними витратами на одну особу на місяць, що є нижчими за прожитковий мінімум, поступового зростання відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму. Позитивно на рівні соціальної безпеки також позначилося скорочення відношення сукупних витрат 10% найбільш забезпеченого населення до 10% найменш забезпеченого (див. Додаток Л)[9].

Оцінювання стану економічної безпеки України здійснюється за кожною складовою системи безпеки шляхом співставлення індикаторів безпеки, визначених у Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України (фактори прямого впливу), з їх пороговими значеннями – кількісними величинами, порушення яких викликає несприятливі або загрозливі тенденції в економіці.

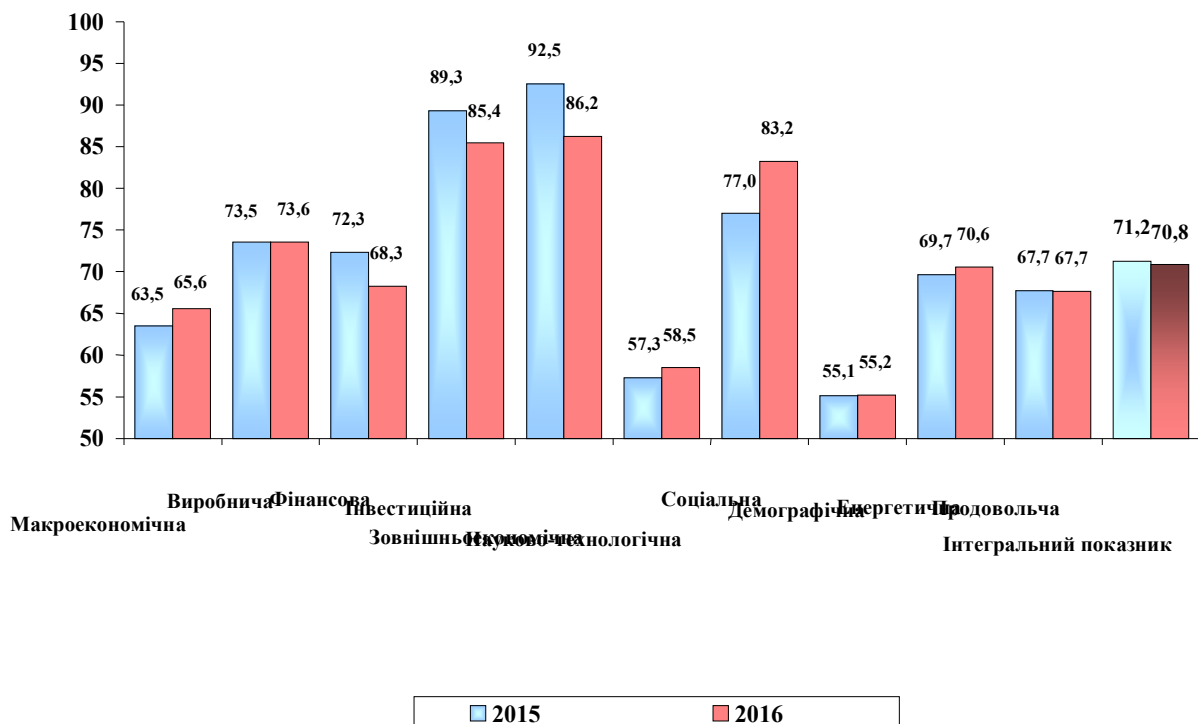

Рис. 1.3. Рівень складових економічної безпеки України у 2015 р. та 2016 р.

Наявність значного відхилення від порогового значення свідчить про позитивний або негативний вплив на інтегральний рівень певної складової економічної безпеки (не відповідає пороговому значенню – небезпечна зона, відповідає – безпечна зона). Тобто, невідповідність величини індикатора його пороговому значенню є негативним внеском в інтегральний рівень, водночас позитивна динаміка в цілому може бути позитивним фактором впливу на нього[9].

Тобто, зважаючи на основні фактори негативного впливу – зростання інфляції та погіршення зовнішньоторгівельного балансу, можна констатувати, що погіршення стану економічної безпеки у I півріччі 2008 року є першим наслідком негативного впливу на економіку України розгортання глобальної фінансової кризи.

Показники, що суттєво погіршилися внаслідок прямої дії фінансової кризи:

- відношення сальдо поточного рахунку платіжного балансу України до ВВП, %;
- відношення дефіциту/профіциту торговельного балансу до загального обсягу зовнішньої торгівлі, %;
- рівень інфляції (до грудня попереднього року), %;
- відношення обсягу імпорту до ВВП, %;
- частка імпорту продовольства у внутрішньому споживанні держави, %.

1.3 Класифікація загроз економічної безпеки

Узагальнення думок учених і експертів щодо джерел виникнення загроз економічній безпеці дає змогу стверджувати, що головна загроза полягає у відсутності цілеспрямованої політики державного регулювання економічними процесами в контексті реалізації проголошених стратегій соціально-економічного розвитку країни. Визначальним у проведенні

економічних реформ повинно стати поєднання прагматичної політики захисту національних інтересів з конструктивним курсом на зростання добробуту широких верств населення країни. Матеріальною основою цього процесу має бути відродження та прискорений розвиток перспективних секторів національної економіки за наявності конструктивних програм реструктуризації господарського комплексу країни.

У стратегічному плані економічну безпеку гарантує лише конкурентоспроможна економіка. Натомість нині спостерігається тенденція реалізувати лише тактичні заходи щодо соціально-економічного розвитку економіки. Такий стан справ обумовлений здебільшого чинниками об'єктивного характеру, однак не можна відкидати і суб'єктивні чинники.

Основне завдання держави в контексті забезпечення економічної безпеки - створення такого економічного, політичного та правового середовища й інституційної інфраструктури, які б стимулювали найбільш життєздатні підприємства, інвестиційні процеси, виробництво перспективних конкурентоспроможних товарів. Цей процес має супроводжуватися реалізацією низки заходів, серед яких найактуальнішими є:

- діагностика галузевої конкурентоспроможності, створення умов для входу до світової господарської системи;
- вибір пріоритетних сфер, галузей, комплексів, які в змозі забезпечити вихід на світові ринки;
- розробка програм та механізмів їх реалізації відповідно до обраних пріоритетів;
- забезпечення активної участі в реалізації програм держави та інших суб'єктів господарської діяльності [5].

Загрози економічній безпеці України - це сукупність наявних та потенційно можливих явищ і чинників, що створюють небезпеку для реалізації національних інтересів у економічній сфері.

Можна застосувати класифікацію загроз економічній безпеці за такими параметрами:

1. За місцем виникнення:
 - внутрішні;
 - зовнішні.
2. За ступенем небезпеки:
 - особливо небезпечні;
 - небезпечні.
3. За можливістю здійснення:
 - реальні;
 - потенційні.
4. За масштабами здійснення:
 - загальнонаціональні;
 - локальні;
 - індивідуальні.
5. За тривалістю дії:
 - тимчасові;
 - постійні.
6. За сферою спрямування:
 - виробничі;
 - фінансові;
 - експортно-імпортні;
 - технологічні;
 - інституційні;
 - воєнно-економічні;
 - соціально-економічні;
 - демографо-економічні;
 - еколого-економічні;
 - інші.
7. За ставленням до них:
 - об'єктивні;
 - суб'єктивні.

8. За характером спрямування:

- прями;
- непрямі [7].

Проведений системний аналіз сучасного стану економічної безпеки дав змогу виявити комплекс реальних і потенційних загроз економічній безпеці України.

Потенційними та діючими загрозами економічній безпеці України є наступні:

Внутрішні загрози:

1. Відсутність надійної системи економічної безпеки України;
2. Енергетична криза;
3. Недостатня розвіданість власної мінерально-сировинної бази, особливо тих її компонентів, які Україна змушена імпортувати;
4. Низький рівень видобутку нафти, газу для забезпечення власних потреб;
5. Відсутність достатнього золотовалютного резерву, алмазного фонду;
6. Неефективність державного регулювання та керованості соціально-економічними процесами;
7. Непослідовність і безсистемність у здійсненні економічних реформ;
8. Недосконалість національного законодавства, пов'язаного з регулюванням економічних процесів;
9. Низький рівень інвестиційної діяльності;
10. Зволікання з проведенням земельної реформи, занепад села;
11. Неефективність податкової системи, масове ухилення від сплати податків;
12. Надмірний дефіцит Державного бюджету та переважно емісійне його покриття;
13. Високий рівень інфляції;
14. Тіньова економіка;
15. Штучність курсу національної грошової одиниці;

16. Необгрунтоване зростання цін на споживчому ринку, відсутність паритету цін на сільськогосподарську та промислову продукцію;
17. Низький рівень заробітної платні, відсутність мотивації до праці;
18. Значне приховане безробіття;
19. Погіршення фізичного і духовного здоров'я населення, моральна деградація особи, сім'ї, суспільства;
20. Наявність в суспільстві соціальної напруженості;
21. Нелегальний вивіз з України капіталу, переховування валютних коштів за кордоном;
22. Корупція в управлінській сфері;
23. Неефективне та нераціональне використання природних ресурсів;

Зовнішні загрози

1. Відсутність експортно-імпоротної збалансованості, значне від'ємне зовнішньоторговельне сальдо;
2. Низький рівень експорту зброї, втрата традиційних ринків збуту військової та машинобудівної продукції;
3. Недостатній державний контроль за здійсненням експорту та імпорту;
4. Надмірна відкритість економіки України, невважена лібералізація зовнішньоекономічної діяльності;
5. Залежність процесу реформування економіки України від надання іноземних кредитів та іншої іноземної допомоги;
6. Зростання зовнішньої заборгованості, нераціональне використання іноземних кредитів;
7. Некерований відтік за кордон інтелектуальних і трудових ресурсів;
8. Витіснення України з частини зовнішніх ринків збуту продукції, зокрема, в країнах СНД і Східної Європи;
9. Експансіоністська політика Росії щодо України;
10. Втручання в економіку України міжнародних фінансових організацій, іноземних радників та консультантів [10].

На нашу думку, найбільш чітко та аргументовано говорити про загрози економічної безпеки було б доцільно показавши їх вплив на основні складові економічної безпеки.

Згідно Наказу Міністерства Економіки України від 02.03.2007 №60 «Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України» складовими економічної безпеки є: макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна, науково-технологічна, енергетична, виробнича, демографічна, соціальна, продовольча безпека.

Макроекономічна безпека - це стан економіки, при якому досягається збалансованість макроекономічних відтворювальних пропорцій.

Фінансова безпека - це такий стан бюджетної, грошовокредитної, банківської, валютної системи та фінансових ринків, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних загроз, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання.

Збереження високої інфляційної динаміки: за січень-червень 2008 р. індекс споживчих цін становив 115,5% (за січень-червень 2007 р. – 104,2%), що, переважно, є наслідком збереження прискорених цінових тенденцій другої половини 2007 р. та зростання цін на ресурси та продовольство на світових ринках.

Збільшення обсягу готівки поза банками у співвідношенні до ВВП на 0,7 в.п. до 14,9%, що свідчить про збереження сприятливих умов для функціонування тіньової економіки. При цьому готівкова частина у структурі грошової маси залишилася без змін і становила 27,7%.

У I півріччі 2008 р. мало місце уповільнення темпів розширення грошової маси до 13,7% проти 16,1%. Це призвело до зменшення рівня монетизації з 46,1% до 44,1%.

Поступове уповільнення темпів нарощування обсягів міжнародних резервів до 9,2% порти 16,3%. При цьому нарощені резерви відповідали 3,7

місяцям майбутнього імпорту товарів та послуг, а в аналогічному періоді – 3,5 місяця.

Посилення ризиків ліквідності банківської системи: темпи зростання обсягів кредитування (на 21,4%) за I півріччя 2008 р. перевищують на 6,6 в.п. темпи зростання обсягів депозитів (на 14,8%). При цьому була сформована тенденція до зменшення з початку року на 0,6 в.п. (до 68,6%) питомої ваги довгострокових кредитів у загальному їх обсязі порівняно з їх збільшенням на 2,5 в.п. до 67,3% за аналогічний період 2007 року.

Нерівномірність фінансування видатків: упродовж січня-червня 2008 р. найкраще виконувався план фінансування видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення (48,8% від плану на рік) при низькому рівні фінансування видатків економічного розвитку – капітальні видатки за цей період профінансовані лише на 20,7% від плану на рік.

Зростання обсягів кредиторської заборгованості між підприємствами на 21,2% (з неї простроченої – 14,3%) проти 15,4% (з неї простроченої – 8,8%). У структурі кредиторської заборгованості питома вага заборгованості між підприємствами станом на 01.07.2008 становила 90,2% (торік – 90,4%).

Залежність фондового ринку від іноземного капіталу, що в умовах розгортання світової фінансової кризи суттєво впливало на падіння індексу ПФТС – з початку року він знизився на 34,6% (або на 406,45 пункта) до 756,57 пункта переважно внаслідок “просідання” цінних паперів підприємств енергетичної галузі.

Низька активність інвесторів на ринку державних цінних паперів: Мінфін під час первинного розміщення облігацій внутрішніх державних позик залучив до державного бюджету лише 436,72 млн. грн. проти 801,24 млн. грн.[9].

Фінансова безпека, у свою чергу, містить такі складові(див.Додаток Д):

- бюджетна безпека;
- валютна безпека;
- грошово-кредитна безпека;

- боргова безпека;
- безпека страхового ринку;
- безпека фондового ринку.

Зовнішньоекономічна безпека - це такий стан відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам, що забезпечує мінімізацію збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників та створення сприятливих умов розвитку економіки завдяки її активної участі у світовому розподілі праці[11].

Випередження темпів зростання імпорту товарів та послуг над експортом, що є причиною збільшення від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі. За I півріччя 2008 р. обсяги імпорту товарів та послуг зросли на 52,9%, в той же час експорт - лише на 40,9%, від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі зросло в 2,7 рази(див.Додаток Г).

Зростання частки імпорту у співвідношенні до ВВП - з 53,5% до 58,6%. Показник погіршив своє значення, залишаючись в небезпечній зоні, що негативно впливає на безпеку у зовнішній торгівлі. Негативний фактор погіршується дисбалансом у порівнянні з часткою експорту у ВВП (непомітне зростання з 48,6% до 49,0%), що зумовлює зростання частки негативного торгового сальдо до ВВП (з 4,9% до 9,6%).

Відставання темпів зростання експорту товарів і послуг від імпорту на 12,0%, що зумовлено, перед усім, збереженням високих темпів поставок імпортованих товарів, у т. ч. у сфері паливно-енергетичних матеріалів (+43,9%), обладнання (+40,5%) і транспортних засобів (+80,5%), що разом складають більше половини товарних поставок в Україну.

Зростання від'ємного сальдо поточного рахунку платіжного балансу: за результатами I півріччя 2008 р. воно становило “мінус” 6,6 млрд. дол. США (-7,9% до ВВП), а за відповідний період 2007 р. – “мінус” 1,7 млрд. дол. США (-2,8% до ВВП). В цілому, за 6 місяців 2008 р. від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі товарами збільшилося порівняно з відповідним періодом попереднього року у 2,5 рази. Цей негативний показник лише частково було

компенсовано за рахунок зростання позитивного сальдо зовнішньої торгівлі послугами (у 1,4 рази).

Збереження сировинної орієнтованості експорту. Основу товарної структури експорту традиційно склали сировинні товари, передусім, продукція металургії, хімічної промисловості та мінеральні продукти. Їхня частка в експорті зросла на 2 в.п. до 65,1%. При цьому спостерігався позитивний тренд зростання експорту продукції машинобудівної галузі, проте її частка в загальному експорті збільшилася лише на 0,4 в.п. до 16,1%[9].

Інвестиційна безпека - це такий рівень національних та іноземних інвестицій (за умови оптимального їх співвідношення), який здатен забезпечити довгострокову позитивну економічну динаміку при належному рівні фінансування науково-технічної сфери, створення інноваційної інфраструктури та адекватних інноваційних механізмів[11].

Суттєве уповільнення темпів зростання інвестицій в основний капітал: підприємствами та організаціями за рахунок усіх джерел фінансування було освоєно 81,6 млрд. грн. інвестицій в основний капітал, реальний приріст яких складав 8,2% (проти 32,2% за аналогічний період 2007 року). Це спричинило зменшення частки інвестицій в основний капітал у ВВП до 19% проти 19,8%.

Стримуючим чинником інвестиційної активності в промисловості стало зростання собівартості виробництва продукції в металургії, хімічній промисловості, іншої неметалевої мінеральної продукції (внаслідок зростання вартості імпортованих енергоресурсів, а також зростання цін виробників добувної промисловості на 48,5% за січень-червень 2008 р. до відповідного періоду попереднього року).

Зміни у структурі іноземного інвестування в Україну на користь посередницьких галузей економіки, що стримуватиме підвищення конкурентних переваг українських підприємств реального сектору економіки.

Зростання частки ПП, що надійшли до посередницьких секторів (фінансова діяльність, операції з нерухомістю, надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльність готелів та ресторанів) становило 19,7 в.п. (з 48,4 до 68,1%.) при скороченні частки ПП в промисловість на 16,8 в.п. (з 32,6 до 15,8%)[9].

Науково-технологічна безпека - це такий стан науково-технологічного та виробничого потенціалу держави, який дає змогу забезпечити належне функціонування національної економіки, достатнє для досягнення та підтримки конкурентоздатності вітчизняної продукції, а також гарантування державної незалежності за рахунок власних інтелектуальних і технологічних ресурсів[11].

Забезпечення розвитку науково-технологічного потенціалу держави як основи її сталого економічного зростання має стати одним із пріоритетних напрямів державної політики національної безпеки України.

Серед основних чинників катастрофічної ситуації в науково-технологічній сфері слід виділити відсутність у суспільства і його політичної еліти усвідомлення сучасної ролі науки як основи економічного відродження України. В результаті політичне проголошені цілі не знаходять адекватного втілення в життя.

Наука фінансується за "залишковим принципом". Її бюджетне фінансування в 2000 р. знизилося до рівня 0,35% ВВП, в бюджеті на 2001 р. цей показник має становити 0,31% ВВП. І це при тому, що Законом України "Про наукову і науково-технічну діяльність" і ухваленою Верховною Радою "Концепцією науково-технологічного та інноваційного розвитку України" передбачалося довести рівень бюджетного фінансування науки в 2000 р. до 1,7% ВВП, а в 2003 р. - до 2,5%.

Чинна законодавча база не забезпечує сприятливого клімату для активізації науково-технологічної діяльності і розвитку національної економіки на інноваційній основі. Україна продовжує втрачати свій науковий

потенціал і вже поступається за його рівнем більшості європейських країн, впритул наблизившись до рівня країн, що розвиваються.

Серед основних ознак занепаду вітчизняної науково-технологічної сфери можна назвати такі.

По-перше, втрата кадрового наукового потенціалу України через еміграцію, відхід від наукової і фахової діяльності, старіння наукових та інженерно-технічних кадрів, зниження рівня підготовки фахівців, безпрецедентне зростання прихованого безробіття в науковій сфері. За період 1991-2007 рр. відбулося більш ніж дворазове скорочення працівників основної діяльності, що виконують НДДКР.

По-друге, фізичне і моральне старіння науково-дослідної бази та руйнування інфраструктури наукових організацій України. По-третє, поглиблення розриву зв'язків між наукою і виробництвом. По-четверте, наявний "інформаційний голод" наукових і конструкторських установ та падіння публікаційної активності вітчизняних науковців. По-п'яте, спостерігається зниження міжнародного рейтингу вітчизняних наукових видань.

Вітчизняна наука сьогодні втратила ознаки продуктивної сили, дієвого важеля прискореного розвитку економіки. Водночас Україна перетворилася на постачальника інтелектуального потенціалу найрозвиненішим державам світу. Чимало вітчизняних науковців і фахівців роками працюють за кордоном на контрактній основі.

Інноваційну діяльність в Україні здійснюють лише близько 20% промислових підприємств і здебільшого за власні кошти. За розрахунками Держкомстату, їх кількість щороку знижується в середньому на 8,8%.

Докорінна зміна ситуації в науково-технологічній сфері держави можлива лише за умов дотримання вимог існуючих нормативно-правових актів, що регулюють наукову діяльність; удосконалення законодавства і системи управління наукою; створення сприятливих умов для використання власного науково-технічного потенціалу; розвитку і технологічного

оновлення вітчизняного виробництва; утвердження в суспільстві інноваційної ідеології і усвідомлення винятково важливої ролі науки, новітніх технологій та інформатизації для сучасного і майбутнього України.

У ході реалізації заходів з удосконалення функціонування науково-технологічної сфери України з метою створення конкурентоспроможної продукції на основі застосування сучасних технологій видається доцільним:

- забезпечити безумовне виконання положень Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність" насамперед у частині бюджетного фінансування наукової і науково-технічної діяльності на рівні не меншому від 1,7% ВВП;

- здійснити структурну і технологічну модернізацію науково-технічного потенціалу, привести тематичний фронт НДДКР у відповідність до потреб виробничої сфери;

- забезпечити на законодавчому рівні сприятливі умови для різних форм інтеграції науки і виробництва, використовуючи для цього політику бюджетного, кредитно-фінансового, податкового та митного сприяння розвитку інноваційних процесів, практику утворення в Україні технологічних парків, нормативно-правові механізми введення об'єктів інтелектуальної власності до господарського обігу;

- розробити та впровадити в Україні механізми венчурного фінансування НДДКР та інноваційних проєктів;

- створити інформаційно-аналітичну систему моніторингу науково-технічної діяльності в Україні[5].

Енергетична безпека - це такий стан економіки, який забезпечує захищеність національних інтересів у енергетичній сфері від наявних і потенційних загроз внутрішнього та зовнішнього характеру, дає змогу задовольняти реальні потреби в паливноенергетичних ресурсах для забезпечення життєдіяльності населення та надійного функціонування національної економіки в режимах звичайного, надзвичайного та воєнного стану[11].

Крім поняття об'єкту енергетична безпека важливим для визначення її сутності має поняття загрози енергетичній безпеці. Виходячи із загального поняття, загроза – це явища з прогнозованими, але не контрольованими подіями, які можуть призвести до небажаних наслідків.

Загрози об'єкту можуть виникати і в результаті чийось дій (злих намірів), складаються стихійно при функціонуванні системи або можуть бути причиною факторів непідвласних людині (природні катастрофи та ін.). Якщо мова йде про енергетичну безпеку, то із всього спектру загроз ми повинні вибрати загрози енергетичного характеру, зокрема такі, які відносяться до системи енергозабезпечення, пов'язані з політикою внутрішнього енергозабезпечення та енергоспоживання, організацією енергетичного імпорту, фінансуванням енергетичних потреб, забезпеченням енергонезалежності держави, монополізацією енергетичних ринків, соціальними наслідками енергетичної політики, негативним впливом енергетики на довкілля та ін.

Таким чином, виходячи із поняття безпеки взагалі як стану захищеності (кого-небудь, чого-небудь) від загроз, ми можемо визначити енергетичну безпеку країни як стан її захищеності від загроз енергетичного характеру, тобто стан, при якому забезпечено:

- обґрунтоване достатнє, надійне та технічно безпечне постачання економіки та населення енергоресурсами;
- неможливість суттєвого внутрішнього і зовнішнього тиску на керівництво держави, чинники якого пов'язані з енергетичною сферою;
- прийнятний рівень шкідливого впливу на довкілля від виробництва і використання енергії;
- відсутність соціальної напруги в суспільстві (суттєвих конфліктів, страйків і інших соціальних негараздів) пов'язаних з енергетичною сферою[12].

Соціальна безпека - це такий стан розвитку держави, при якому держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз[11].

Загрозу стабільному, безпечному розвитку України останніми роками складає усталена негативна тенденція до погіршення стану трудового потенціалу країни. Серед чинників, що негативно впливають на стан трудового потенціалу слід відзначити погіршення природної бази формування робочої сили; зниження реальних доходів населення; невідповідність рівня заробітної плати її відтворювальній, стимулюючій та регулюючій функціям; поширення масштабів безробіття; падіння ефективності використання робочої сили, зниження її професійно-кваліфікаційного рівня.

Спостерігається зубожіння осіб з вищою освітою. За позитивної тенденції збільшення рівня оплати праці та своєчасності виплат працівникам установ соціальної сфери розміри заробітної плати працівників культури, мистецтва, освіти, охорони здоров'я залишаються на рівні 50-70% від середнього показника по економіці в цілому і становлять 46-68% прожиткового мінімуму.

Акценти соціальної політики повинні зосереджуватися на працюючому населенні. Необхідно домагатися випереджаючих темпів зростання його реальних доходів, що дасть змогу розвивати систему соціального страхування і в такий спосіб вирішувати проблеми соціального забезпечення.

Зубожіння значної частини населення, погіршення ситуації на ринку праці обумовлюють і інші соціальні проблеми: збільшується кількість розлучень, самогубств, зростає злочинність, поширюються алкоголізм і наркоманія, росте захворюваність тощо.

Загрозу економічній безпеці України становить відтік за кордон кваліфікованої робочої сили на більш низькі професійні позиції, на некваліфіковані роботи, від'їзд за індивідуальними запрошеннями на роботу молоді і висококваліфікованих кадрів, зокрема науковців. Відтак суттєвим

моментом у вирішенні проблем соціально-економічного розвитку країни є необхідність створення критичної маси професійних кадрів, які розуміють природу нових економічних відносин. За даними експертів питома вага таких кадрів повинна становити не менше 25% керівного складу. Щоб вирішити цю проблему необхідно створити умови для підвищення кваліфікації на засадах неперервної освіти, яка дає людині можливість підвищувати свій кваліфікаційний рівень впродовж усього життя[5].

Матеріальною основою розв'язання більшості проблем, пов'язаних із соціальною сферою і трудовою безпекою є заробітна плата. Низький її рівень по окремих галузях економіки, зокрема в сільському господарстві, соціальній сфері, показники заборгованості по виплаті, тенденція до зменшення частки заробітної плати в сукупних доходах як населення в цілому, так і працюючих, обумовлює неповноцінне відтворення робочої сили, низьку мотивацію до праці, незацікавленість у технологічному оновленні виробництва, низьку якість виконуваних робіт. Крім того, низький рівень заробітної плати обумовлює і відповідний низький платоспроможний попит, що не сприяє розширенню виробництва, більше того, призводить до його згорання, пристосування до вкрай обмеженої купівельної спроможності населення.

Нагальною проблемою реформування оплати праці є повернення їй відтворювальної, стимулюючої та регулюючої функцій. Підвищення заробітної плати як умова вирішення цілого комплексу соціально-економічних проблем має здійснюватися поетапно з одночасною реструктуризацією собівартості продукції і цін, зміною системи оподаткування, використанням механізму ресурсозбереження на виробництві, зростанням продуктивності праці, реформуванням інших складових механізму господарювання. Комплекс заходів, спрямованих на підвищення доходів населення, не можна відривати від системи загальнообов'язкового державного соціального страхування. Її реформування має здійснюватися поетапно, із випереджаючим зростанням реальної

заробітної плати, з урахуванням поліпшення загальноекономічної ситуації в країні.

Загострюються проблеми безробіття серед працездатного населення. Серйозну тривогу викликають такі явища, як сімейне та довготривале безробіття. В Україні налічується понад 41 тис. сімей, де безробітними є кілька членів, крім того, на обліку перебуває 5 тис. безробітних одиноких матерів. Середня тривалість пошуку роботи безробітними громадянами сягає майже 12 місяців. Поширення неповної зайнятості (примусові безоплатні відпустки, скорочення тривалості робочого часу) є одним з чинників зниження продуктивності праці. Коефіцієнт використання робочого часу складає 79%. Надлишкова чисельність працівників на промислових підприємствах - 10-33%[5].

Викликає занепокоєність і низький рівень безпеки умов праці. Загальна кількість нещасних випадків, аварій та травм на виробництві свідчить про істотні недоліки в організації охорони життя, здоров'я та безпеки працюючого населення України. Існуючий стан охорони праці важким тягарем лягає на економіку держави. Все це вимагає доопрацювання чинного законодавства, зокрема, щодо більш конкретного визначення обов'язків і прав з питань охорони праці місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування та розмежування їх повноважень з іншими структурами державного управління і нагляду.

Демографічна безпека - це такий стан захищеності держави, суспільства та ринку праці від демографічних загроз, при якому забезпечується розвиток України з урахуванням сукупності збалансованих демографічних інтересів держави, суспільства й особистості відповідно до конституційних прав громадян України[11].

Негативні тенденції демографічного характеру окреслилися наприкінці 80-х років минулого століття. Чисельність населення постійно зменшується, починаючи з 1993 р., і сумарно скоротилася на 5,6 млн. чол. Зниження показника народжуваності до 1,25 дитини на жінку не забезпечує навіть

простого відтворення населення(2,25 дитини на жінку-автор). Принизливо низьким є показник тривалості життя, що зберігає тенденцію до подальшого зменшення.

Подолання кризових явищ демографічного характеру потребує неординарних зусиль суспільства на всіх рівнях управління. Існує недооцінка серйозності демографічної ситуації та її впливу на вирішення соціально-економічних проблем.

Серед заходів нормалізації демографічного відтворення населення та збереження демографічного потенціалу України можна визначити: генетичний моніторинг населення; підвищення розмірів допомоги сім'ям з дітьми; пільгове оподаткування батьків, що мають дітей, за прогресивною шкалою залежно від кількості дітей; надання пільгових кредитів на придбання житла молодим, перспективним щодо дітонародження сім'ям; створення безпечних умов праці; поліпшення побутових умов; посилення профілактичної спрямованості заходів охорони здоров'я [5].

Зменшення кількості населення України обумовлюють і міграційні процеси. Починаючи з 1994 р., сальдо міграції в Україні залишається від'ємним, проте має тенденцію до поступового зменшення і коливається в межах 50 тис. чол. щорічно. Кризові явища у природному відтворенні населення, інтенсифікація смертності осіб працездатного віку, особливо чоловіків, посилення негативного міграційного руху призводять до формування економічно несприятливої вікової структури населення, в якій зменшується частка населення працездатного віку.

Продовольча безпека - це такий рівень продовольчого забезпечення населення, який гарантує соціально-економічну та політичну стабільність у суспільстві, стійкий та якісний розвиток нації, сім'ї, особи, а також сталий економічний розвиток держави[11].

За останні роки рівень продовольчої безпеки України знизився до критично небезпечної межі. За калорійністю та якісним складом раціону харчування Україна перейшла від рівня розвинених країн (3300-3800 ккал) до

порогу продовольчої безпеки (2500 ккал), а за споживанням протеїнів тваринного походження опинилася нижче цього порогу(див. Додаток К).

Сільське господарство - єдине серед основних галузей національної економіки залишається збитковим протягом останніх років, внаслідок чого знизилася можливість для розширеного відтворення. Капітальні вкладення в АПК за рахунок усіх джерел фінансування за роки незалежності скоротилися в дев'ять разів, а в сільське господарство - майже в 20 разів. Трудовий агарний потенціал використовується з низькою ефективністю, а продуктивність праці в агарному секторі має сталу тенденцію до зниження, її рівень в 10 разів нижчий за відповідні показники розвинених країн. Порушення товарно-грошових відносин та зростання диспаритету цін зумовило майже повну зупинку відтворення основних виробничих фондів, їх фізичне зменшення та неможливість технічного переоснащення сільського господарства. Коефіцієнт диспаритету цін сільського господарства та обслуговуючих галузей за останні 10 років зріс у шість разів. Україна втрачає свої позиції на світовому агарному ринку і перетворюється з експортера в імпортера продовольства, зокрема такого стратегічно важливого, як продовольча пшениця та цукор.

Не втрачає актуальності проблема забезпечення якості продовольства, яке постачається на споживчий ринок, особливо з огляду на те, що значні території України постраждали від різних техногенних забруднень. Зниження рівня продовольчого споживання в кількісному і якісному вимірах є однією з причин зменшення природного приросту населення, тривалості його життя, погіршення інших показників життєдіяльності населення як головної продуктивної сили.

Потребує вирішення проблема контрабанди продовольства, яка несе загрозу не тільки економіці країни, а й здоров'ю населення [5].

Вирішення зазначених проблем неможливе без створення дієвої законодавчої бази забезпечення належного рівня продовольчої безпеки

України та сталого соціально-економічного розвитку аграрного сектора економіки.

Виробнича безпека - це такий рівень розвитку промислового комплексу країни, що здатний забезпечити зростання економіки та розширене її відтворення [11].

Зростання матеріаломісткості промислового виробництва з 0,59 до 0,61, що стало наслідком прискорення інфляційних процесів на світових сировинних ринках. Низьким залишається коефіцієнт ліквідації основних фондів промисловості (0,71% при пороговому значення – не менше 2,5%). Це не відповідає потребам технічного та технологічного оновлення промислової бази України, що є важливою передумовою для забезпечення підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції.

Значне уповільнення зростання металургійного виробництва, яка є традиційною галуззю економіки України і суттєво впливає на динаміку розвитку багатьох інших видів економічної діяльності – темп приросту (у порівнянних цінах) дорівнював лише 3,3% (торік за відповідний період – 13,9%)(див.Додаток Ж).

Збереження високої сировинної спрямованості промислового виробництва: за результатами I півріччя 2008 р. у структурі реалізованої промислової продукції близько половини (50,5%) становила, разом, продукція видобувної промисловості, сировина та напівфабрикати (за результатами I півріччя 2007 р. – 48,3%) [9].

Висновки до розділу 1

В першому розділі нашої роботи нами були розглянуті сучасний стан системи оподаткування та економічної безпеки держави, а також виділено реальні та потенційні внутрішні та зовнішні загрози.

Пріоритетним напрямом роботи уряду України має стати прийняття обґрунтованої стратегії забезпечення економічної безпеки від потенційних внутрішніх та зовнішніх загроз.

Загрози забезпеченню економічної безпеки виявлені вже не перший рік, тому залишається визначити і реалізувати лише шляхи їхнього подолання. При цьому податкова політика загалом, та система оподаткування зокрема, повинні стати важливим фактором такого забезпечення не лише де-юре, але й де-факто. Оскільки реагування на економічні процеси може здійснюватися не лише через грошово-кредитну, а й податкову політику.

Негайного реагування потребують зміни індикаторів економічної безпеки. Виходячи із інтегрального показника економічної безпеки необхідно стимулювати ті його складові, коефіцієнт яких є найбільшим та стратегічним на сьогодні.

Отже, сьогодні як ніколи загострюється надзвичайно важливе питання забезпечення економічної безпеки України, що є одним з найважливіших національних пріоритетів і вимагає посиленої уваги представників владних структур, громадських і політичних рухів, науковців, широких кіл громадськості. Забезпечення економічної безпеки є гарантом державної незалежності України, умовою її сталого розвитку та зростання добробуту громадян.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ВПЛИВУ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ НА ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ В ДЕРЖАВІ

2.1 Аналіз сильних та слабких сторін вітчизняної податкової системи

Процес перерозподілу національного багатства визначається об'єктивними економічними законами, які не змогла ефективно використати адміністративно-командна система. Остання практично за всіма основними характеристиками програє податковій системі як регулятору процесу перерозподілу національного багатства.

Україна як незалежна держава уживає посилені заходи щодо створення міцної фінансової системи. Не завжди подібні заходи мали позитивні результати (причини тут різні), але нинішня влада надзвичайно зацікавлені у зниженні темпів інфляції, бездефіцитності державного бюджету, збільшенні обсягів мобілізації податків і зборів для фінансового забезпечення вирішення соціальних завдань.

Результативність такої роботи багато в чому визначає діюча система платежів до державного і місцевого бюджетів. У цьому випадку йдеться насамперед про систему, яка забезпечує формування доходів бюджету і характеризується мінімальною кількістю каналів мобілізації коштів у централізований фонд держави, простотою обчислення податків, стимулювальним впливом на розвиток бізнесу і підвищення ефективності виробництва, гармонійним поєднанням усіх її складових елементів. Навряд чи хто скаже, що зазначені риси властиві нинішнім платежам до бюджету[13].

Чітке визначення місця і ролі податкової системи є складною економічною проблемою навіть у розвинених у ринковому плані країнах. Саме тому питанню податкової політики і системи, що її реалізує, в

економічній науці приділяється багато уваги, однак залишається і багато неоднозначних проблем.

Виходячи із таких міркувань, ми вирішили детальніше розглянути проблеми та проаналізувати виділені нами сильні та слабкі сторони вітчизняної податкової системи (див. Таблиця 2.1).

Таблиця 2.1

«Плюси» та «мінуси» вітчизняної податкової системи

Податкова система України	
Плюси «+»	Мінуси «-»
<p>1.Потенціл щодо розширення числа об'єктів та бази оподаткування.</p> <p>2.Де-юре невисоке податкове навантаження загалом та ставки податків зокрема.</p> <p>3.Розвинена інфраструктура податкових органів.</p> <p>4.Хороше кадрове забезпечення органів ДПС України.</p>	<p>1.Велика кількість податків та зборів.</p> <p>2.Недосконалість та колізійність податкового законодавства.</p> <p>3.Де-факто високе податкове навантаження, надмірна фіскальність податкової системи.</p> <p>4.Невідповідність науковим принципам оподаткування, немає наукового принципу побудови податкової системи.</p> <p>5.Надто великий апарат управління, невиправдана дорожняча адміністрація податків.</p> <p>6.Велика кількість пільг.</p> <p>7.Прояви галузевої, регіональної, соціальної дискримінацій через пільги і взагалі.</p> <p>8.Платники податків мають мало прав.</p> <p>9.Складність в обрахунку, обліці, сплаті та звітності податків.</p>

Виділивши ці «плюси» та «мінуси», ми хочемо детальніше зупинитись на аналізі основних із них. Почнемо із «мінусів».

Сучасна податкова система – продукт тривалої еволюції, що не в останню чергу зумовлювалася змінами в державі.

На даний момент податкова система України налічує 10 податків і 32 обов'язкових платежі (див. Додаток А) із різним числом платників податків, регулярністю та періодичністю сплати і звітності, що передбачені Законом України від 22 лютого 2006 року N 3456-IV «Про систему оподаткування».

Останніми роками скорочена загальна кількість податків, знижені податкові ставки, зменшена кількість суб'єктів господарювання, звільнених від оподаткування, зняті деякі галузеві та регіональні податкові пільги, розширена база оподаткування, запроваджено спрощене оподаткування малого та середнього бізнесу, сільськогосподарських підприємств. Однак просте механічне скорочення кількості податків не дає підстав говорити про розв'язання проблеми[14].

Попри негативний вплив світової фінансової кризи на всі економічні процеси в Україні наприкінці року, бюджет 2008 року був виконаний.

До загального фонду державного бюджету у 2008 році надійшло 185853,0 млн. грн., що на 47,4% (59751,9 млн. грн.) більше ніж у 2007 році. Питома вага надходжень до загального фонду державного бюджету п'яти найбільших податків і зборів (податку на прибуток підприємств, ПДВ, акцизного збору, ввізного мита, рентних платежів) знизилась до 87,1% всіх надходжень проти 89,4% у 2007 році, що свідчить про певну диверсифікацію джерел доходів.

Попри те, у 2008 році до загального фонду державного бюджету надійшло 45940,3 млн. грн. податку на прибуток підприємств, що на 12712,9 млн. грн., або на 38,3% більше порівняно з 2007 роком.

Надходження до загального фонду державного бюджету від податку на додану вартість за 2008 рік становили 90033,5 млн. грн., або 95,1% плану на рік. Порівняно із 2007 роком надходження з податку на додану вартість у 2008 році до державного бюджету зросли на 51,7%.

Обсяг надходжень акцизного збору за 2008 рік до загального фонду становив 8555,8 млн. грн., або 97,9% річного плану. [15].

На нашу думку, необхідно різко скоротити чисельність податків, яких зараз (загальнодержавних і місцевих) нараховується 40. Вони регламентуються нині понад п'ятьма тисячами нормативних документів, які несуть зарегламентованість, суперечність і непрозорість, створюють підґрунтя для зловживань і корупції.

Спостерігається нерівномірність між різними податками і в забезпеченні дохідної частини бюджету. Фактично три чверті податкових надходжень поступає за рахунок податку на прибуток підприємств, податку з доходів фізичних осіб та податку на додану вартість, в той же час значна кількість податків (податок на промисел, плата за використання лісових ресурсів тощо) не забезпечують навіть 0,5 відсотка загальної суми податкових надходжень[14].

Чиною системою оподаткування передбачено 14 видів місцевих податків і зборів. Незважаючи на таку кількість, їх вплив на формування місцевих бюджетів нині незначний. Сума надходжень цих податків за 2007 рік склала 729,9 млн. гривень, що становить лише 0,7 відс. від загальної суми надходжень до місцевих бюджетів.

Серед місцевих податків і зборів є малоефективні, що не відіграють істотної ролі у наповненні місцевих бюджетів, проте вимагають невиправданих витрат держави на їх адміністрування. Окремі податки і збори мають фіксовану ставку, яка є символічною і не індексувалась з часу їх запровадження жодного разу.

При цьому, значна частина встановлених Декретом зборів у ряді регіонів не може бути запроваджена через відсутність відповідних об'єктів оподаткування.

У зв'язку з цим пропонується виключити зі складу місцевих податків і зборів:

- збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг
- комунальний податок;

- збір за участь у бігах на іподромі,
- збір за виграш на бігах на іподромі,
- збір з осіб, які беруть участь у грі на тоталізаторі на іподромі,
- збір за видачу ордера на квартиру,
- збір з власників собак,
- збір за право використання місцевої символіки,
- збір за проведення місцевих аукціонів, конкурсного розпродажу і лотерей[16].

На думку фахівців, скорочення загальної кількості податків, зборів та інших обов'язкових платежів доцільне в таких випадках, коли йдеться про скасування неефективних податків чи зборів, надходження від яких до бюджету незначні порівняно із видатками на їх адміністрування. Існує реальна можливість зменшити податковий тягар. Йдеться про об'єднання в один податків, що мають спільну базу оподаткування, єдиний чи схожий порядок і обчислення і справляння, отож їх об'єднання підвищить ефективність податкового адміністрування, зробить податкове законодавство простішим і зрозумілішим для платників.

Проведений аналіз чинного законодавства засвідчує, що сьогодні правове поле, в якому існує податкова сфера, налічує безліч нормативно-правових актів, що постійно змінюються. В галузі оподаткування та обов'язкових платежів діють 284 закони (з них 168 – зміни та доповнення до чинних законів). Основні закони, що встановлюють загальнодержавні податки та збори (обов'язкові платежі) : «Про систему оподаткування» (38 змін та доповнень); «Про податок на додану вартість» (близько 100 змін та доповнень) , «Про ставки акцизного збору та ввізного мита на деякі товари (продукцію) » (18 змін та доповнень); «Про акцизний збір на алкогольні напої та тютюнові вироби» (8 змін та доповнень); «Про оподаткування прибутку підприємств» (94 зміни та доповнення); «Про Єдиний митний тариф» (45 змін та доповнень) ; «Про плату за землю» (49 змін та доповнень); «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (25

змін та доповнень); «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності» (18 змін та доповнень); «Про фіксований сільськогосподарський податок» (7 змін та доповнень); «Про порядок погашення зобов'язань перед бюджетами та державними цільовими фондами» (29 змін та доповнень) та ін.

Крім законів на даний час існує 114 указів Президента України, котрі регулюють відносини у цій сфері, зокрема ,укази : «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва», «Про деякі зміни в оподаткуванні » та інші.

Сфера оподаткування та загально обов'язкових платежів регулюються також майже 2000 нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, 811 нормативно-правовими актами міністерств та відомств, зареєстрованими Міністерством юстиції України , понад 8600 регуляторних актів міністерств та відомств, незареєстрованих Міністерством юстиції. Державною податковою адміністрацією України з метою регулювання справляння податків та обов'язкових платежів видано 5533 регуляторні акти, серед них – лише 315 зареєстровані в Міністерстві юстиції України[17].

Згідно зі статтями 14,15 Закону України «Про систему оподаткування» в Україні існує 40 видів податків та зборів(обов'язкових платежів), які справляються на території України. Як ми вже зазначали, вони регулюються великою кількістю нормативних документів, до яких, в свою чергу, в зв'язку із суперечливістю та неузгодженістю вносяться зміни та доповнення. До того ж вони коментуються різноманітними листами Державної податкової адміністрації України та інших фіскальних органів[18].

Як і усьому масиву нормативно-правових актів в галузі оподаткування та обов'язкових платежів притаманні ті ж самі системні недоліки: порушення конституційних положень (зокрема ст.92 Конституції України, а також основних принципів оподаткування, встановлених Законом України «Про систему оподаткування»); розпорошеність у підзаконних нормативно-правових актах (у тому числі регуляторних), котрі, як правило, не

зареєстровані в Мінстерстві юстиції України, складність та непрозорість, суперечливість та нестабільність.

Звісно, що така кількість документів породжує протиріччя і неузгодженість. Значних витрат (людських і часових) потребує ведення громіздкого податкового обліку, який значно відрізняється від фінансового, підготовка численних звітів, відстеження частих змін у нормативній базі оподаткування. Тому вкрай актуальним залишається питання зближення податкового і бухгалтерського обліку, що полегшило б процедуру визначення платниками своїх податкових зобов'язань. [19].

Україна і Білорусь залишаються двома країнами, сплачувати податки в яких найскладніше. Платити податки стало легше в усьому світі, а спрощена процедура сплати податків майже завжди призводить до збільшення державних надходжень та збільшує обсяг іноземних інвестицій у країну. Хоча Україна і значно спростила процес сплати податків, проте час, який витрачається на дотримання законодавства (часто це «чорна» робота), в багатьох випадках означає, що Україна (як і сусідня Білорусь) посідають у рейтингу найнижчі місця зі 181 дослідженої країни. «Значення має не лише ставка оподаткування, але й легкість дотримання вимог законодавства» - говориться в звіті «Сплата податків у 2009 році», випущеному Світовим банком, МФК та PricewaterhouseCoopers.

В цьому році 36 країн удосконалили свої системи оподаткування підприємств, а 100 країн зробили це протягом останніх трьох років. Домініканська Республіка стала найкращим реформатором, за нею слідує Малайзія. В той час, як зменшення податку на прибуток юридичних осіб було найпопулярнішою реформою, проведеною в 21 країні світу, численні країни полегшили процес сплати податків, спростивши або скасувавши інші корпоративні податки. Вісім країн, у тому числі Україна, зменшили кількість сплачуваних підприємствами податків.

Цього року наступні країни потрапили до першої десятки країн, в яких легко сплачувати податки :

Мальдіви (№1), Катар, Гонконг (Китай), Об'єднані Арабські Емірати, Сінгапур, Ірландія, Саудівська Аравія, Оман, Кувейт та Кірібаті. А до десяти країн за найскладнішою процедурою сплати податків з 171 місця по 181 увійшли Панама, Ямайка, Мавританія, Гамбія, Болівія, Венесуела, Центрально-Африканська Республіка, Республіка Конго, Україна та Білорусь.

Дослідження дозволяє здійснити пряме порівняння податкових систем країн світу. Воно відображає те, як на підприємства впливають не лише ставки оподаткування, але й надмірна складність процедури сплати податків. Адміністративне навантаження, пов'язане з дотриманням норм податкового законодавства, є тягарем для бізнесу. У світовому масштабі компанія в середньому витрачає майже два місяці (56 днів) на рік на сплату податків – 15 днів на податки на прибуток підприємств, 21 день – на податки та відрахування з заробітної плати та 21 день - на податки на споживання. Однак і в цім питанні існує велика різниця між країнами. Наприклад, дотримання вимог з податків на споживання забирає 117 днів в Україні та тільки один день у Швейцарії.

Питання, пов'язані з дотриманням вимог законодавства, здатні істотно вплинути на загальний рейтинг, нейтралізуючи перевагу низьких ставок оподаткування або пом'якшуючи негативні наслідки високих ставок. У скандинавських країнах, відомих своїми високими податками, нескладно дотримуватись податкового законодавства через спрощену процедуру сплати податків.

Для України було б досить легко поліпшити рейтинг. Наприклад, об'єднати всі відрахування із заробітної плати у фонди соціального страхування до одного щомісячного платежу, що дозволило б скоротити щоденне адміністративне навантаження. Після цього за розподіл коштів відповідала би держава. Це також могло б зменшити банківські витрати.

Результати дослідження свідчать про те, що під час реформ уряди повинні розглядати всі податки, що сплачуються організаціями. Податок на прибуток підприємств становить тільки частину всіх витрат, і у середньому

на нього припадає 37% загальної податкової ставки, 26% кількості годин, що витрачаються на податкове адміністрування, та 12% від числа всіх податкових платежів. Податки та відрахування з фонду заробітної плати в деяких країнах значно підвищують податкові витрати та навантаження в області податкового адміністрування. Взагалі підприємцям в Україні доводиться сплачувати 99 податків і витратити на це більше 2 тисяч годин – при цьому в державну казну попадає 57% доходу громадян[20].

Що до надмірної фіскальності, то податкова система в Україні, як і інші механізми економічного регулювання, формувалася в умовах стагнації національної економіки. Вже призабуте поняття „кризи неплатежів”, яке панувало в ефірі 90-их років, красномовно характеризувало сутність тяжкої хвороби бартерної, „безкровної” економіки, що висувало на перший план в системі державних пріоритетів забезпечення фіскальної функції податкової системи. На певному етапі проблема наповнення державного бюджету стала ключовою для вирішення завдань економічного розвитку, а отже й ефективного виконання соціальних та розподільчих функцій податкової системи. Певною мірою саме в ті часи закладалася переважно фіскальна логіка роботи податкових органів. Формально, вітчизняна податкова система не „винайшла велосипед” в процесі свого формування і її основу складають податки на прибуток підприємств та доходи громадян, податок на додану вартість, акцизний та митний збори, при застосуванні яких держава декларує дотримання класичних принципів справедливості, ефективності, стабільності, адміністративної простоти та економічності.

Залишивши поза увагою дискусію щодо стабільності та адміністративної простоти вітчизняного податкового поля, яка по своїй суті торкається глибинних процесів суспільної трансформації, варто виокремити найбільш виразний та визнаний недолік нашої податкової системи – надмірний податковий тиск[21]. Недоліки податкової системи викликали спроби модернізувати існуючу систему податків, владнати суперечності між

фіскальними функціями податкової системи і потребами стимулювання економіки[14].

Правда, сьогодні часто висловлюється думка щодо необхідності уточнення рівня оподаткування на розмір тіньового сектору економіки. Логіка у цьому, звісно, є, проте виникають сумніви щодо реалістичності одержаних у результаті такого уточнення даних. Так, по-перше, існують об'єктивні труднощі в оцінці обсягу тінізації економіки. За підрахунками міжнародних експертів, в Україні тіньовий сектор становить близько 47% ВВП, а офіційні джерела наводять значно менші його значення. По-друге, наявність тіньових операцій може свідчити не лише про нижчий, ніж у розрахунках на основі загальноприйнятої методики, рівень оподаткування, а й про перекладання податкового навантаження на сумлінних платників податків (здебільшого на великі підприємства, можливості тіньової економічної діяльності яких є меншими, ніж у інших суб'єктів ринку), про істотні відмінності в конкурентних умовах функціонування офіційної та неофіційної економіки і навіть про деструктивний вплив оподаткування на розвиток легального (особливо – малого і середнього) бізнесу. Тому ми не враховуватимемо тінізацію економічних відносин при розрахунку рівня оподаткування [22, с.12].

Користуючись офіційними статистичними даними, ми вирішили самостійно в'яснити рівень податкового навантаження в Україні. Ці дані звісно не можна брати за основу, та вважати єдино правильними, проте дана методика обрахунку заслуговує уваги.

Розрахунок податкового навантаження в Україні на макрорівні представлено у табл.2.2

Податкове навантаження на економіку України в 2008 році

Показник	
Податкові надходження зведеного бюджету, млн. грн	227164,80
Обов'язкові страхові сукупні внески до цільових позабюджетних фондів, млн. грн.	113649,56
Сума втрат зведеного бюджету внаслідок пільгового оподаткування в 2008 році, млн. грн	19806,98
ВВП номінальний, млн. грн.	950503
Податкове навантаження (податкові надходження разом із відрахуваннями до цільових позабюджетних фондів у % до ВВП), %	35,86
Номінальний рівень податкового навантаження (податкові надходження разом із відрахуваннями до цільових позабюджетних фондів та сумою втрат від наданих пільг у % до ВВП), %	37,94

Джерело: укладено та розраховано на основі даних Держказначейства України, Держакомстату, офіційних сайтів цільових позабюджетних фондів.

В умовах значної тіньової економіки високі податкові ставки лягають непосильним тягарем на тих, хто чесно тягне податкову лямку, створюючи для справних платників нерівні конкурентні умови порівняно з тими, хто їх постійно не сплачує і не вилазить з тіні[14].

Слід, водночас, відзначити, що упродовж останнього десятиріччя рівень ставок оподаткування в Україні поступово знижувався, проте цей ефект нівелювався неухильним зростанням рівня різноманітних соціальних зборів та платежів[21]. Особливо велике навантаження припадає на доходи громадян та фонд заробітної плати (за неоподаткованого мінімуму у розмірі 17 гривень!) до 38 відсотків, що є непосильним тягарем, який призводить до тінізації розрахунків, зменшення обсягів соціальних платежів, потреба в яких постійно зростає і які все одно не могли покрити збільшення реальних потреб пенсійного та інших соціальних фондів, та розвитку пов'язаних з цим демографічних та соціальних проблем.

В країнах західної Європи це навантаження пропорційно розподіляють між працедавцем і працівником в більш лояльних пропорціях.

Більшість фахівців справедливо відзначають, що надмірний податковий тягар неминуче призводить до розбудови складної структури різноманітних пільг, логіка застосування яких часто знаходиться не в економічній, а швидше корупційній площині. Власне така ситуація упродовж довгого часу спостерігалася в Україні, коли податкові пільги та маніпуляції з податковою заборгованістю виконували роль прихованих субсидій для окремих секторів економіки, здатних забезпечити собі необхідну політичну підтримку. При цьому обсяги таких штучних, непрямих субсидій в економіці значно перевищували розміри прямих і не приносили адекватного впливу на розвиток виробництва в реальному секторі[21].

У загальному обсязі податкових пільг у 2014 р., як видно з рис.2.1., понад 96% займають пільги щодо двох податків: ПДВ (91,4%) і податок на прибуток підприємств (6%).

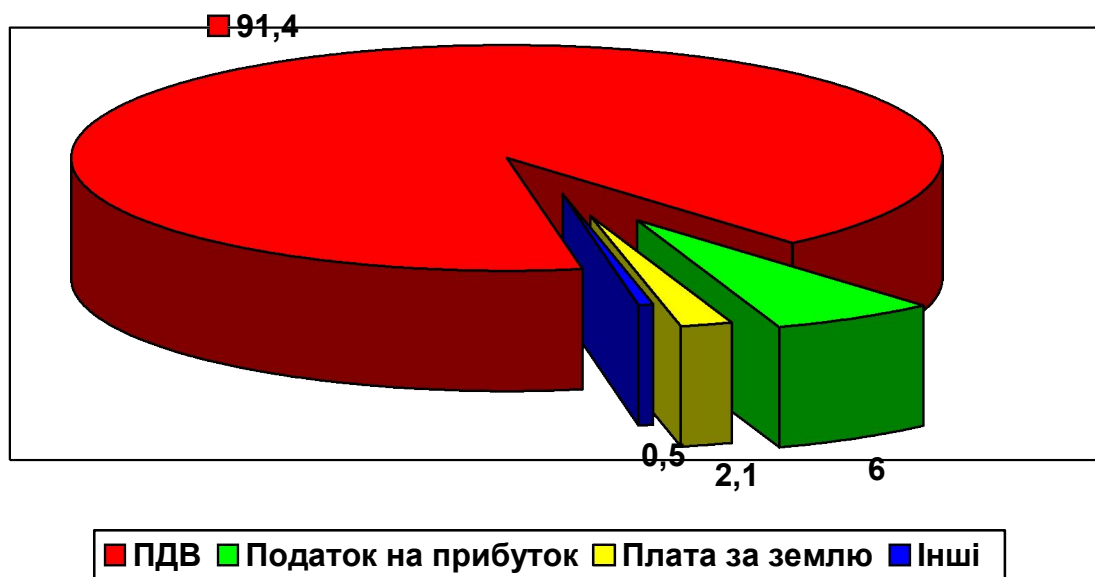

Рисунок 2.1. Обсяг податкових пільг у 2014 р

Високою є також частка пільг із плати за землю, обсяг яких зріс у 2,2 рази (360 млн.грн.) порівняно з 2006 роком (162 млн.грн.). Загальний обсяг пільг за період із 2005-2007 років для Зведеного бюджету України зріс на 99,4%, досяг обсягу у 2007 році 24,57%[23].

В рамках податкової політики податкові пільги ведуть до порушення одного з основних принципів оподаткування - справедливості податкової

системи. Вони також сприяють додатковій нестабільності податкового законодавства, ведуть до нерівномірного розподілу податкового тягаря та ускладнюють умови функціонування ефективних підприємств[24].

Система податків має бути нейтральною та справедливою, що означає недопущення проявів галузевої, регіональної та соціальної дискримінації. У цьому сенсі потрібно здійснити перехід від оподаткування, що базується на високих ставках і численних податкових пільгах, до низьких ставок і відсутності податкових пільг. Практика існування податкових пільг показує, що їх наявність консервує низький технологічний рівень виробництва, призводить до серйозних втрат бюджету (Додаток М), поширює негативну практику лобювання інтересів окремих груп виробників. Тільки відмова від податкових пільг і преференцій та зниження податкових ставок могли б сприяти усуненню цих негативних явищ[14]. В сучасних умовах спостерігається парадоксальне явище, коли сума мобілізованих податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів менша за суми пільг (Додаток Н).

Не секрет, що сьогодні думка про недієвість галузевих податкових пільг в Україні стала досить поширеною. Однак така позиція, на думку Володимира Загорського (доктора економічних наук, професора, колишнього ректора Національної академії ДПС України), не має жодних раціональних підстав. Контраргументом до такої позиції (яка, до речі, має під собою строгу теоретичну доказову базу) є наступна теза. Загальноприйнята в міжнародній і, зокрема, в європейській практиці диференціація ставок ПДВ за критерієм корисності товару приводить до економічного ефекту, який є абсолютно тотожним ефекту від надання галузевих податкових пільг.

Дослідивши український досвід, можна стверджувати, що податкові пільги за певних умов також є дієвим інструментом підтримки національної конкурентоспроможності. Практична значущість пільг стає неоціненною для створення нового технологічного ядра будь-якої економічної системи.

Податкові пільги особливо ефективні для транзитивних економік, які характеризуються недостатнім рівнем розвитку інфраструктури

внутрішнього фінансового ринку, дефіцитом довгострокових фінансових ресурсів, великим тіньовим сектором тощо. За таких умов фінансова система в цілому працює малоефективно, а в сфері регулятивного впливу держави на модернізацію та стимулювання інноваційно-інвестиційних процесів пільги залишаються чи не єдиним дійовим та достатньо ефективним інструментом впливу. При цьому фіскальна ефективність пільг є високою.

Дослідження фіскальної ефективності пільгового оподаткування прибутку підприємств в Україні на основі офіційних статистичних даних Держкомстату, ДПА України про розміри пільг з податку на прибуток та його надходження в регіональному розрізі за 1999—2004 роки показало таке.

Оптимальний період дії податкової пільги становить чотири роки. За менший час пільга не спрацює, а за більший — виникають можливості зловживань і втрати ефективності.

Коефіцієнт еластичності приросту податкових надходжень бюджету за наданими пільгами становить 1,9. Дисконтований (з урахуванням індексу інфляції за чотири роки) коефіцієнт еластичності становить 1,72. Це означає, що з урахуванням індексу інфляції за відповідний період надана у 2000 році одна гривня податкової пільги призвела до збільшення доходів бюджету від сплати податку на прибуток на 1,72 гривні у 2004 році [25].

Встановлення оптимального терміну дії пільги дає змогу вивести умову граничного розміру річного індексу інфляції, за якої дія пільги залишається ефективною. При цьому загальна закономірність така: що триваліший термін спрацювання пільги, то меншою повинна бути річна інфляція в країні. Так, для чотирьох років граничний розмір річної інфляції може становити 16%, п'яти — 12%, шести — 10, семи — 9 тощо.

Головний висновок з аналізу досвіду надання податкових пільг полягає у тому, що податкові пільги повинні мати жорстке цільове призначення, бути обмеженими у часі, а їх надання необхідно супроводжувати комплексним моніторингом. Без цього виникають можливості для зловживань, на які весь час нарікає міністр фінансів, стверджуючи, що ідею підтримки інновацій з

допомогою податкових пільг було повністю дискредитовано в Україні через зловживання, хабарі та корупцію. І тут йому навряд чи можна заперечити [25].

Ще до слабких сторін подакової системи слід віднести невиправдану дорожнечу адміністрування податків. В Україні чисельність працівників системи Міністерства фінансів – 122273 штатних одиниці, в податкових органах усіх рівнів працює 62233 одиниці, тобто близько 51% всього штату. До сфери управління Міністерства фінансів України в 2008 році належали 2273 структурні одиниці, з яких Державна податкова адміністрація України - 419 територіальних органів. Витрати на утримання ДПАУ з роками стрімко зростали. Зокрема у 2000 році державні витрати склали 716,3 млн.грн, то вже в 2006 році вони зросли до 2,87 млрд.грн., в 2007 році держава потратила на утримання податкових органів країни 3,7 млрд.грн., а в 2008 році, згідно «Звіту Міністерства фінансів України про витрачання бюджетних коштів за 2008 рік» - 4,5 млрд.грн. Це при тому, що загальна сума видатків, затверджених у кошторисах бюджетних установ та організацій, які належать до сфери управління Мінфіну, на 2008 рік становить 21253723.4 тис. грн., з них використано – 20038615.2 тис. грн., або 94.3% [26]. Тобто вдавшись до простих математичних обрахунків бачимо, що утримання Мінфіном ДПАУ коштує 22,05% від загальної суми видатків, спрямованих на фінансування підпорядкованих органів. Такі цифри не можуть залишати байдужими, адже побудова та функціонування оптимальної податкової системи передбачає врахування принципу адміністративної зручності, одним із аспектів якого гласить, що на процес адміністрування податків повинна витрачатись якомога менша сума бюджетних коштів, чого не скажеш про процес адміністрування податків в Україні. Висновки напрашуються само собою.

В Україні є безліч податків та зборів економічна ефективність і затрати часу на справляння яких не окупляються.

Ці платежі не мають необхідного, соціально затребуваного рівня фіскального значення, витрати на адміністрування яких значні і навіть перевищують відповідні доходи. Ці платежі не формують умов для розвитку

бізнесу і не створюють зацікавленості і підвищенні ефективності виробництва, впровадженні енергоощадних технологій, захист та збереженні природних ресурсів.

За результати роботи, наприклад, у 2007 році до таких варто віднести плату за використання інших природних ресурсів (1,2 млн.грн, питома вага у доходах державного бюджету – 0,002%), надходження від збору за проведення гастрольних заходів (1,4 млн.грн, 0,002%), відрахування від суми коштів, витрачених на рекламу тютюнових виробів і/чи алкогольних напоїв (4,2 млн.грн, 0,008%), відрахування від сум перевищення розрахункового обсягу фонду оплати праці (6,4 млн.грн, 0,012%).

Не краща ситуація і з місцевими бюджетами, де питома питома вага збору за право проведення місцевих аукціонів, конкурсного розпродажу і лотерей (0,2 млн.грн), збору за проведення гастрольних заходів (0,3 млн.грн), збору із власників собак (0,3 млн.грн) становить ро 0,001%. Курортного збору, що вирізняється істотними витратами адміністрування, у масштабах всієї України з 47 млн. Населення зібрано 1,0 млн.грн, тобто ледве більше 2 копійок на одного жителя країни [13].

Нами також було виокремлено як «мінус» те, що платники податків мають мало прав. Статтею 67 Конституції України чітко визначено обов'язок кожного громадянина України сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом [27]. Але поряд з цим обов'язком платники податків – громадяни України, підприємства, установи та організації наділені певними правами, які дозволяють цивілізовано спілкуватися з працівниками податкових органів: оскаржувати у разі незгоди їхні рішення щодо застосування фінансових санкцій та адміністративних стягнень, отримувати консультації з питань оподаткування, спілкуватися з керівними працівниками податкових органів різних рівнів тощо. Відповідно до статті 4 Закону України „Про систему оподаткування” платниками податків і зборів (обов'язкових платежів) є юридичні і фізичні особи, на яких згідно з законами України покладено обов'язок сплачувати податки і збори

(обов'язкові платежі). В статті 10 Закону „Про систему оподаткування” визначаються права платників податків і зборів (обов'язкових платежів). Відповідно до зазначеної статті платники податків і зборів (обов'язкових платежів) мають право:

1.подавати державним податковим органам документи, що підтверджують право на пільги щодо оподаткування у порядку, встановленому законами України;

2.одержувати та ознайомлюватися з актами перевірок, проведених державними податковими органами;

3.оскаржувати у встановленому законом порядку рішення державних податкових органів та дії їх посадових осіб[28].

Однак виходячи з цього закону, вважаємо що платники податків мають дуже мало прав (аж троє), тому нижче приводиться перелік законодавчих та нормативних актів, що регламентують права платників податків у взаємовідносинах з податковими органами, проте перелік прав платників податків вони всеодно не розширяють.

-Конституція України (ст.40) - усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк[27];

-Закон України від 02.10.96р. №393/96-ВР “Про звернення громадян” (із змінами і доповненнями);

- Закон України від 24.12.93 р. № 3813-XII “Про державну податкову службу в Україні” зі змінами і доповненнями (статті 12, 13,14,25);

-Указ Президента України від 23.07.98 р. № 817/98 “Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності”;

-Кодекс України про адміністративні правопорушення;

-Інструкція про порядок застосування та стягнення фінансових санкцій органами державної податкової служб, затверджена наказом Мінфіну

України та ДПА України від 20.04.95 р. За №28 та зареєстрована в Мінюсті України 06.05.95 р. №127/663 (із змінами доповненнями);

-Положення про порядок розгляду скарг платників податків органами державної податкової служби, затверджене наказом ДПА України від 03.03.98 р. №93, зареєстроване в Мінюсті України 17.03.98 р. За №176/2616;

-Інструкція про порядок вилучення посадовими особами органів державної податкової служби України у підприємств, установ та організацій документів, що свідчать про приховування (заниження) об'єктів оподаткування, несплату податків та інших платежів, затверджена наказом ДПА України від 01.07.98 №316;

-Рекомендації щодо застосування адміністративних стягнень за порушення законодавства про оподаткування, розроблені Мінфіном України та Головною Державною податковою інспекцією 22.03.94 р. №04-115/10-1018 [3].

Щодо плюсів податкової системи, то, на жаль, можемо констатувати, що їх не так вже багато як мінусів, та й відношення їх до фіскальної функції податків не значне.

Ми хочемо виділити широку базу оподаткування і, мова йде не лише по якомусь конкретному податку, а про те, що в Україні є високий потенціал до розширення баз оподаткування. Цей результат досягається хоча б завдяки введенню розшифровок податкових зобов'язань та податкового кредиту.

Одним з резервів розширення бази оподаткування є робота з проблемною категорією платників податку на прибуток. В царині цього податку завжди є резерви для розширення бази оподаткування.

Одним із суттєвих напрямків розширення податкової бази і наповнення дохідної частини бюджету є боротьба із збитковістю. Як правило, збиткові підприємства включаються у графік проведення комплексних перевірок, на цих підприємствах проводиться хронометраж робочого дня та інвентаризація товаро-матеріальних цінностей. Виправдовує себе і така нова форма роботи, як організація засідань виїзних робочих груп, що стала активно

запроваджуватися останнім часом. Зміст її полягає в тому, що робиться попередній аналіз фінансово-господарської діяльності певного збиткового підприємства, детально вивчаються основні показники податкового обліку, виявляються причини недосконалої роботи підприємства. Після цього формується виїзна робоча група, до складу якої входять відповідальні працівники міськвиконкому та податкової інспекції, і вже на місці заслуховуються керівники підприємств та спільно шукаються шляхи виходу з даної ситуації [29].

З кола заходів щодо еволюційного розвитку непрямих податків, які б сприяли розширенню сукупного попиту, найбільш продуктивними є саме зниження ставок та розширення податкової бази. Ці заходи є взаємопов'язаними. Розширення бази дозволить знизити ставки, що сприятиме зростанню сукупного суспільного попиту. А розширення бази можливе за рахунок скорочення пільг, обмеження ухилення від оподаткування. Зменшення ставки сприятиме зменшенню податкового тиску, і, отже, зменшенню ухилення від оподаткування і збільшенню бази оподаткування.

Широка база оподаткування забезпечує стійкі надходження до бюджету, які не залежать від змін в уподобаннях споживачів та асортименті реалізованих товарів, оскільки включає не тільки товари, але й роботу і послуги.

Актуальним також є збільшення числа об'єктів оподаткування, які будуть мати суттєвий фіскальний зміст. Мова, насамперед, йде про податок на нерухомість. Введення якого могло б суттєво збільшити місцеві бюджети. Однак мова про нього зараз не актуальна, бо в період кризи розумна влада не збільшує податкового навантаження, а навпаки зменшує.

Ще однією так званою «сильною стороною» податкової системи є де-юре невисоке податкове навантаження. Де-юре тому, що наша влада декларує невисокі ставки податків, які в порівнянні із середніми показниками коефіцієнтів навантаження в розрізі країн є дещо нижчими. Виходячи із

офіційних даних, ставки податків у нас невисокі, що, так би мовити, сприяє розвитку підприємництва, дозволяє на кошти, що залишаються після сплати податків достойно жити та розвиватися та є інвестиційно сприяливим для економіки.

Для порівняння ставки податків в країнах Європейського союзу різняться із ставками в Україні. Так середня ставка податку на прибуток в країнах Європи - 27,4%, хоча найменші ставки в Литві та Болгарії – 15%, а найвищі в Італії та Німеччині- 37% та 39% відповідно.

Щодо податку на доходи громадян, то ставка України є суттєво нижчою, адже середнє значення в країнах ЄС – 30%, а найвищі податки з громадян сплачують в Нідерландах та Данії – 60%[30].

Отже, офіційні цифри та законодавчо врегульовані ставки податків репрезентують Україну як країну із помірним податковим навантаженням та лояльними податковими ставками.

На нашу думку, сильною стороною податкової системи України є розвинена інфраструктура податкових органів – 419 одиниць[26], з їхнім постійним представництвом по всій території України.

Сьогодні податкові органи мають повне забезпечення, починаючи від нормативного та комп'ютерного і закінчуючи санаторно-курортними закладами Міністерства фінансів.

Важливим нововведенням та європейським показником роботи стало відкриття 31 березня 2008 року інформаційно-довідкового центру(ІДЦ) при ДПА України – нової служби з безкоштовними послугами для громадян України. Головним завданням цього центру є надання за єдиним телефонним номером 8-800-501-00-70 відповідей на запитання платників податків за допомогою сучасних інформаційних технологій. З відкриттям Інформаційно-довідкового центру ДПС України усі громадяни мають змогу отримати потрібну їм інформацію щодо податкового законодавства та адміністрування податків дуже оперативно. Адже оператори ІДЦ працюють з 8-00 до 20-00 крім суботи та неділі. Крім того, запитання можна надсилати цілодобово

факсом, електронною поштою, через веб-сайт та за допомогою автовідповідача. Інформаційно-довідковий департамент за день спроможний відповісти на запитання до 7 тисяч платників податків.

За рік роботи Інформаційно-довідковим департаментом надано відповіді на більш ніж 218 тис. звернень, які надійшли телефоном та електронною поштою. Платників податків найбільше цікавлять питання щодо податку на додану вартість (23 відсотка звернень), оподаткування доходів фізичних осіб (20 відсотків звернень), податку на прибуток (13 відсотків звернень)[31].

Важливим для платників податків та органів ДПС стала також подача електронної податкової звітності. Всім бажаючим було надане безкоштовне програмне забезпечення. Ця система є дуже прогресивною, але потребує часу та певного вдосконалення для повного переходу на неї.

Не останню роль в забезпеченні державної податкової служби України відіграє кадрове забезпечення органів.

В цьому плані не кожен державний орган може похвалитись відповідним забезпеченням. Проте, податкова служба має багато вищих навчальних закладів, в яких проходять підготовку та перепідготовку потенційні податкові інспектори та просто працівники податкових органів, до яких відносяться:

Національний університет Державної податкової служби України, Академія митної служби України, Тернопільський Національний економічний університет, Харківський Національний економічний університет, Київський центр підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів, Хмельницький центр підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів. У структурі Національного університету ДПС функціонують також Київський фінансово-економічний коледж та інститут післядипломної освіти. Кожного року тільки Національний університет ДПС України випускає 2000 висококваліфікованих працівників.

2.2. Рівень податкового навантаження та методологічні підходи до його визначення в Україні

Аналіз податкового навантаження є доволі актуальним питанням для економіки України на сучасному етапі розвитку, адже показник податкового навантаження є основним критерієм ефективності системи оподаткування країни, формування якої намагаються закласти в проекті Податкового кодексу. Цілком очевидно, що надмірне податкове навантаження поряд із загальною економічною кризою стимулюватиме зростання тінізації економіки, відтоку національних капіталів за кордон, зниженням ділової активності суб'єктів господарювання. За недостатнього рівня податкового навантаження державний бюджет недоотримає кошти, а тому уряд держави не буде в змозі ефективно та в повному обсязі виконувати свої функції. Забезпечити оптимальний рівень податкового навантаження – одне з першочергових завдань податкової системи кожної країни.

На шляху практичного вирішення завдання досягнення оптимального рівня податкового навантаження необхідним є вирішення питання способу виміру його величини, оцінки рівня податкового навантаження на економіку в цілому і окремих платників, що в сукупності повинне створити наукову основу для відповіді на питання, в якому напрямку повинне змінюватися податкове навантаження, щоб не допустити невиконання покладених на державу суспільно необхідних функцій і гальмування підприємницької ініціативи або погіршення платоспроможності платників.

Податкове навантаження є комплексним поняттям, яке приймає різні форми залежно від того, яка задача вирішується з його використанням. Рівень податкового навантаження вимірюється як для економіки держави в цілому (макрорівень), так і окремих підприємств (мікрорівень). Дослідження вітчизняної і зарубіжної літератури свідчать про наявність різноманітних методик розрахунку даного показника[32].

Поняття “податкове навантаження” найбільш повно визначене Соколовською А. як «ефекти впливу податків на економіку в цілому та на окремих їх платників, пов’язані з економічними обмеженнями, що виникають у результаті сплати податків і відволікання коштів від інших можливих напрямів їх використання»[33].

Емпіричні дослідження, які були проведені на базі інформації про країни-члени Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), показали, що зниження податкового коефіцієнту на 10 процентних пункта обумовлює щорічне зростання ВВП в межах від 0,5 до 1 процентного пункта.

Аналіз статистики постсоціалістичних країн та країн з розвинутою економікою за 2006 рік свідчить про відсутність вираженої від’ємної залежності між рівнем податкового навантаження і ВВП на душу населення[34].

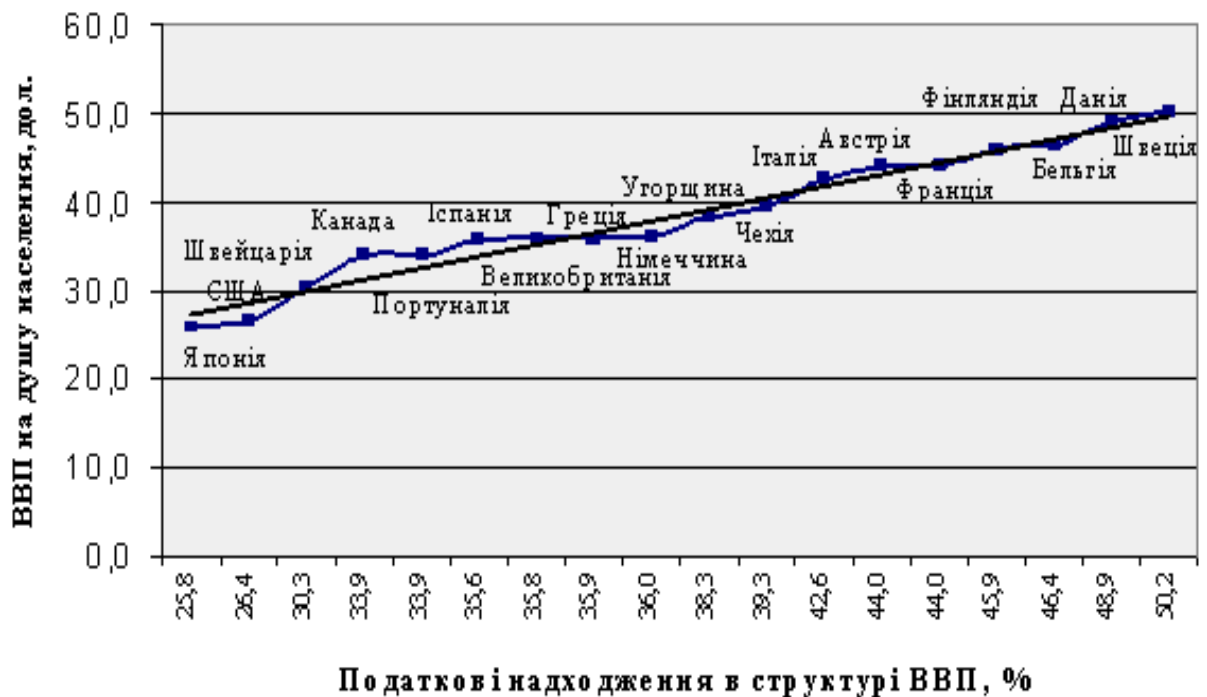

Рис. 2.1 Співвідношення між податковим навантаженням і ВВП на душу населення в розвинутих країнах в 2015 році

Дані рисунку 2.1 свідчать, що чим вищий рівень податкових надходжень в структурі ВВП, тим вищий ВВП на душу населення. Але

рисунок 2.2 відображає зовсім іншу ситуацію: для постсоціалістичних країн не зберігається пряма залежність між рівнем податкового навантаження і ВВП, що може пояснюватись відсутністю або деформованим функціонуванням вбудованих автоматичних регуляторів, які притаманні розвинутих економічним системам і завжди намагаються привести економіку до ідеального стану.

Наприклад, в Грузії частка податків в структурі ВВП нижча, ніж в Узбекистані (11% і 30,2% відповідно), але ВВП на душу населення значно вище (3616 дол. і 1800 дол. відповідно). З іншого боку, економіка Литви характеризується нижчим рівнем перерозподілу ВВП (34%), ніж економіка Латвії (38,6%). Поряд з цим рівень ВВП на душу населення вище: 14158 дол. (Литва) та 13200 дол. (Латвія).

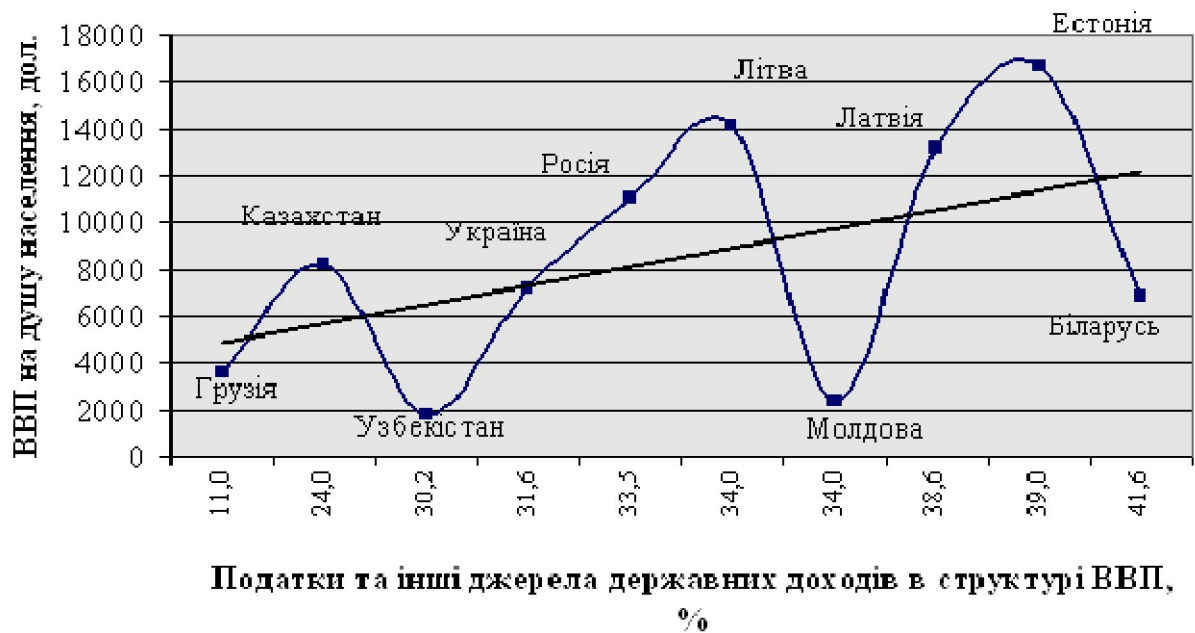

Рис. 2.2 Співвідношення між податковим навантаженням і ВВП на душу населення в постсоціалістичних країнах в 2015 році

Таким чином, проведені емпіричні дослідження свідчать про взаємозв'язок рівня перерозподілу ВВП через бюджет з економічним розвитком держави. Але ступінь та напрямок впливу податкового навантаження на розвиток держави залежить від типу економічної системи,

розвитку продуктивних сил, науково-технічного потенціалу та рівня розвитку економіки вцілому[34].

Для визначення податкового навантаження на макроекономічному рівні доцільно використовувати таку систему показників, яка повинна включати:

1) Показник загального рівня податкового навантаження на економіку (податковий коефіцієнт) розраховується як відношення суми сплачених податків (податкових надходжень зведеного бюджету), включаючи обов'язкові відрахування до державних цільових фондів, до ВВП. Розрахований за даною схемою показник дає можливість порівнювати податкове навантаження в різних країнах, оскільки у міжнародній статистиці для виміру його загального рівня на економіку використовується саме податковий коефіцієнт (tax ratio);

2) Показники тягаря окремих податків розраховується як відношення сумарних надходжень того або іншого податку до величини податкової бази. Так, наприклад: для податку на прибуток - відношення сумарних надходжень податку на прибуток до фінансового результату прибуткових підприємств; для податку на доходи фізичних осіб - відношення сумарних надходжень податку до суми доходів, відносно яких сплачується даний податок[32].

Користуючись офіційними статистичними даними, ми вирішили самостійно в'яснити рівень податкового навантаження в Україні. Ці дані звісно не можна брати за основу, та вважати єдино правильними, проте дана методика обрахунку заслуговує уваги.

В першому випадку, ми хочемо обрахувати податкове навантаження користуючись статистичними даними по податкових надходженнях до зведеного бюджету та показниками номінального ВВП у відповідних періодах (див.таб. 2.3).

Для цього використовуємо формулу (2.1):

$$\underline{\text{Податковий тиск}} = \underline{\text{Податкові надходження}} / \underline{\text{ВВП}} \quad (2.1)$$

Податкове навантаження в Україні

Роки	2011	2012	2013	2014	2015
Податкові надходження, млрд.грн	62,3	74,5	94,8	116,7	227,3
ВВП, млрд.грн.	344,1	424,7	537,7	712,9	950,5
Податкове навантаження , %	18,1	17,5	17,6	16,4	23,9

В наступному формулі (2.2) розрахунку податкового навантаження нами було використано, поряд із вже присутніми показниками, продукцію домогосподарств у відсотках до ВВП(див.таб. 2.4).

$$\text{Податковий тиск}^* = \frac{\text{Податкові надходження}}{(\text{ВВП} - \text{продукція домогосподарств})} \quad (2.2)$$

Податкове навантаження в Україні*

Роки	2011	2012	2013	2014	2015
Податкові надходження, млрд.грн	62,3	74,5	94,8	116,7	227,3
ВВП, млрд.грн.	344,1	424,7	537,7	712,9	950,5
Продукція домогосподарств, у % до ВВП(млрд.грн.)	53 (182,3)	52 (220,8)	54 (290,4)	55 (392,1)	50 (475,2)
Податкове навантаження*, %	38,5*	36,5*	38,3*	36,4*	47,8*

В останній формулі (2.3) ми використали статистичну інформацію по наданих пільгах платникам податків(Таблиця 2.5) та отримали таку формулу:

$$\text{Податковий тиск}^{**} = \frac{\text{Податкові надходження}}{(\text{ВВП} - \text{продукція домогосподарств} - \text{податкові пільги})} \quad (2.3)$$

Таблиця 2.5

Податкове навантаження в Україні**

Роки	2011	2012	2013	2014	2015
Податкові надходження, млрд.грн	62,3	74,5	94,8	116,7	227,3
ВВП, млрд.грн.	344,1	424,7	537,7	712,9	950,5
Продукція домогосподарств, у % до ВВП(млрд.грн.)	53 (182,3)	52 (220,8)	54 (290,4)	55 (392,1)	50 (475,2)
Сума податкових пільг, млрд.грн.	90,0	79,2	92,1	108,4	19,8
Податкове навантаження**, %	86,7**	59,7**	61,1**	55,0**	49,9**

Провівши такі прості розрахунки ми бачимо значну різницю між задекларованим рівнем податкового навантаження та реальним. Хочемо також уточнити, що при підрахунку податкового навантаження до уваги не бралися обов'язкові страхові сукупні внески до цільових позабюджетних фондів. Такий стан справ не може тішити, оскільки високий податковий тягар змушує платників податків вдаватись до альтернативних заходів, а саме уникнення сплати податків, що призводить до розвитку тіньової економіки, яка за різними даними сягає 35-40%, а за даними МВФ-50% ВВП України.

Очевидно, що надзвичайно складною проблемою є визначення оптимального для України рівня оподаткування. І при цьому ми, на жаль, не можемо орієнтуватися на рівень перерозподілу ВВП у країнах з розвинутою ринковою економікою, незважаючи навіть на те, що на основі їх зразків була сформована вітчизняна податкова система. Адже, по-перше, ВВП на

одну особу населення, наприклад, у Німеччині, Великобританії, Швеції та США становить, відповідно, 26,16; 27,76; 29,15 і 36,59 тис. дол. США, і навіть незначна частка перерозподілу його абсолютної величини забезпечує необхідні фінансові ресурси для виконання базових функцій держави. А для України, з її майже в п'ять разів меншим значенням цього показника (у 2004 році – 5,98 тис. дол. США), і вдвічі вища централізація ВВП не матиме такого фіскального ефекту. Це при тому, що доходи українського пересічного платника податків до оподаткування навряд чи зрівняються з доходами пересічних громадян цих країн уже після їх оподаткування (навіть за високими податковими ставками). По-друге, задекларований рівень фінансових зобов'язань у Швеції вищий, ніж у США. Тому рівень оподаткування у Швеції (51,3%) не є надлишковим, так само як рівень перерозподілу ВВП у США (26,7%) в жодному разі не можна вважати недостатнім. У Швеції основна роль у стимулюванні економічного зростання відводиться фіскальній експансії держави, а у США – ринковим регуляторам соціально-економічного розвитку. Причому в обох країнах спостерігається досить ефективно трансформування податкових надходжень у суспільні блага.

Для України, через недосконалість ринкових механізмів господарювання і проблеми в організації державного управління, ні американська, ні шведська фіскальні моделі не є прийнятними. Проте це не означає, що оптимальне (для вітчизняної економіки) значення рівня оподаткування має лежати десь посередині між 26,7 і 51,3%. Очевидно, воно більше за показник 2004 року, але не обов'язково значно менше, ніж у 2006-му. На нашу думку, навіть переорієнтація видаткової частини бюджету на першочергове вирішення не соціальних, а економічних і трансформаційних завдань може прискорити відтворювальні процеси без істотного зниження рівня оподаткування. Така фіскальна трансформація не тільки мультиплікуватиме зростання ВВП, а й зумовить появу в суб'єктів ринку

стимулів фінансового підтримувати державу і хоча б частково відмовитися від ухилення від сплати податків[22, с.17].

В даний час одержав широке поширення (Канада, США, Німеччина, Швейцарія) метод репрезентативної податкової системи (РПС), яка передбачає, прогноз потенційних податкових платежів у бюджет регіону за допомогою застосування стандартних (чи середніх по країні) податкових ставок до відповідних податкових баз. При цьому слід зазначити, що удосконалення даного методу призводить до додаткового використання для оцінки РО територій непрямих методів оцінки податкової бази з використанням одного чи декількох макроекономічних показників, які характеризують кінцевий дохід у регіоні (середньодушові доходи і чисельність населення, валовий регіональний продукт, товарообіг, обсяг експорту, прибуток підприємств і організацій, вартість основних засобів підприємств і організацій та ін.). Ці показники є основою для побудови регресійних моделей, які дозволяють спрогнозувати надходження від різних податків.

Використання макроекономічних показників для оцінки РО регіону, на відміну від методу РПС, більш перспективне з позицій забезпечення незалежності оцінки РО від ризику створення стимулів для вибору стратегії поведінки регіональної влади, яка полягає в максимальному збільшенні обсягів фінансової допомоги з держбюджету.

С. В. Онишко і А.М. Жеребних пропонують формулу визначення “потенційного рівня стягнення податків” $P_{\text{лог}}$ як відношення “фактичних податкових платежів” $H_{\text{факт}}$ до “потенційних податкових платежів” $H_{\text{лог}}$ за умови відсутності недоїмок, “нераціональних податкових пільг” і суперечностей між законодавчими нормами. Тобто $P_{\text{лог}} = H_{\text{факт}} / H_{\text{лог}}$. Далі автори пропонують показник ефективності окремого податку чи їх сукупності: “коефіцієнт резерву” K_R збільшення планових надходжень $H_{\text{план}}$

», який дорівнює відношенню рівня фактичного стягнення податків $R_{\text{ФАКТ}}$ до

$$K_P = \frac{R_{\text{ФАКТ}}}{R_{\text{ПОГ}}} = \frac{N_{\text{ФАКТ}} / N_{\text{ПЛАН}}}{N_{\text{ФАКТ}} / N_{\text{ПОГ}}} = \frac{N_{\text{ПОГ}}}{N_{\text{ПЛАН}}}. \quad (2.4)$$

потенційного $R_{\text{ПОГ}}$. Тобто

Показник K_P дозволяє оцінити майбутню ефективність податку чи податкової системи. Однак його використання більш трудомістке й має в собі погрішність у порівнянні з пропонованою формулою (2.4), оскільки вимагає визначення $N_{\text{ПЛАН}}$, що збільшує суб'єктивізм при оцінці.

Відповідно до пропозицій С. В. Онишка, А.М. Жеребних, І.В. Горського, у якості потенційно можливих податкових платежів $\Pi_{\text{ДМ}}$ можна використовувати суму нарахованих згідно з діючим законодавством податків $\Pi_{\text{Н}}$, яка містить приріст заборгованості $\Delta\Pi_{\text{З}}$, тобто $\Pi_{\text{Н}} = \Pi + \Delta\Pi_{\text{З}}$. При обчисленні $\Pi_{\text{ДМ}}$ можливе також врахування наданих законодавством податкових пільг $\Pi_{\text{П}}$. Із урахуванням цих положень формула (2.4) прийме наступний вигляд:

$$E_{\text{ПС}} = \frac{\Pi}{\Pi_{\text{Н}} + \Pi_{\text{П}}} \times 100, \quad \%. \quad (2.5)$$

Однак визначений подібним чином показник $E_{\text{ПС}}$ може використовуватися лише для оперативного аналізу, оскільки $\Pi_{\text{Н}}$ не обов'язково відображає оптимальне значення податкового тягара і тому може призводити як до приховування підприємницької діяльності, так і до її припинення. Розвиток ситуації подібним чином ставить під сумнів використання у знаменнику формули (2.5) доданка $\Pi_{\text{П}}$. Застосування $\Pi_{\text{П}}$ актуальне у випадку, коли $\Pi_{\text{Н}}$ менші максимально допустимого податкового тягара, а також у випадку необґрунтованості податкових пільг. При цьому розробка критеріїв, на основі яких можливе надання податкових пільг, є актуальною задачею [35].

Зараз відомо 3 методологічних підходи до визначення рівня оподаткування:

- метод репрезентативної системи податків (див. Додаток О);
- метод бруutto-податків (див. Додаток П);
- використання макроекономічних показників (див. Додаток Р).

2.3 Вплив системи оподаткування на складові економічної безпеки держави.

Економічна безпека держави залежить від системи оподаткування. Тому ми вирішили показати вплив системи оподаткування на економічну безпеку, але через її складові.

Для України питання енергетичної безпеки є нині головною умовою її існування як самостійної держави. Заходи державного регулювання щодо забезпечення енергетичної безпеки можна розділити на превентивні і ліквідаційні.

Превентивні заходи. їх реалізація має сприяти формуванню в Україні менш уразливої до енергетичних потрясінь економіки. Це насамперед: енергозбереження, диверсифікація джерел надходження енергоносіїв, стимулювання видобутку основних видів палива і виробництва електроенергії, використання нетрадиційних та відновлювальних видів енергії.

Ліквідаційні заходи повинні, зокрема, передбачати створення в Україні стратегічних газових і нафтових резервів, підконтрольних державним органам, та системи розподілу нафти і газу в разі серйозних порушень в інфраструктурі забезпечення споживачів. Також необхідно подбати про те, щоб існували розвідані і пробурені нафтові родовища стратегічного призначення, які можуть вводитися в експлуатацію в разі війни.

Досягнення енергетичної безпеки неможливе без послаблення зовнішньої енергозалежності, а це можливо лише шляхом зниження обсягів її

імпорту. Обсяги імпорту можуть змінюватися через два механізми. Перший, коли держава веде протекціоністську політику і застосовує тарифні та нетарифні методи. Але оскільки в нас є свідома потреба в енергоресурсах, то другий метод на перспективу буде дієвіший, а саме розвивати видобуток перспективних енергоресурсів в Україні. Але для цього потрібний державний важіль, який би через систему оподаткування надав би певні пільги чи зменшив податкові ставки або звільнив від сплати податків перспективні стратегічно важливі видобувні та переробні підприємства.

Директиви ЄС стосовно розвитку біопалива ставлять завдання для країн-членів вже до 2010р. довести його використання до 5,75%. Для цього пропонується звільнити від податку всі види біопалива на термін як мінімум 6 років. Прогнозний аналіз виявлення конкурентоспроможних альтернативних видів енергії засвідчує, що біопаливо в Україні має хороші перспективи завоювати вагомі позиції (до 8%) на ринку моторного палива. Незаперечна цінність біопалива – в його екологічній чистоті та можливості отримання з відновлювальної сировини [36].

За рівнем споживання енергії на душу населення Україна посідає одну із лідируючих позицій в світі. Енергомісткість нашого валового внутрішнього продукту в 3,2 раза перевищує відповідний показник індустріально розвинутих країн. Це викликає стурбованість, зважаючи на енергетичну залежність України від Росії. Промислові виробництва (металургія, хімічна промисловість, підприємства інших галузей), розміщені на території держави, характеризуються великою енергомісткістю і застарілими технологіями, що призводить до значних витрат енергії та палива порівняно з показниками передових країн.

Нам видається, що це питання може бути вирішено через запровадження спеціального для таких суб'єктів господарської діяльності податку. Впроваджуючи передові, прогресивні енергоощадні технології, підприємства знижуватимуть витрати енергії на одиницю продукції, що випускається, і об'єктивно добиватимуться зниження сум відповідного

платежу до бюджету. Більше того, додатково до цього податкового важеля доцільно за результатами впровадження зазначених технологічних інновацій у частині зниження собівартості звільнити від податку на прибуток[13, с.31].

Виробнича безпека також прямопропорційно несе залежність від системи оподаткування. Взяти хоча б амортизацію. Потрібно на загальнодержавному рівні задекларувати нові норми амортизаційних відрахувань. Скорочення амортизаційних норм відкривало б потік нових інвестицій на технічне переозброєння і модернізацію обладнання, прискорене оновлення капіталу, для переходу до самофінансування, розширеного відтворення основного капіталу. А система строків служби основного капіталу повинна стати основним регулятором відтворення основного капіталу.

При розрахунку доходу, який оподатковується, податкове законодавство дає можливість робити з нього відрахування на амортизацію капіталу, спрямованого на одержання доходу. Метою таких відрахувань є надання виробнику можливості відшкодувати вартість капіталу шляхом щорічного списання протягом його економічного використання. Таким чином, у податковій системі утверджується політика, заснована на обліку амортизаційних строків[37].

Розвинені країни для збільшення виробництва намагаються збільшувати споживання. В Україні – за низького рівня доходів населення змушене ще й сплачувати кілька видів податків : на доходи фізичних осіб, ПДВ, акцизи. Невисокий внутрішній попит спонукає українських виробників орієнтуватись на зовнішнього споживача.

Надмірне оподаткування скорочує обігові кошти і фонди розвитку підприємств, породжує неплатежі[6, с.26].

Через зменшення ставок податків, в виробників б залишалось більше коштів на оновлення основних фондів. Ці кошти можуть реально вплинути

на підвищення конкурентноспроможності виробника і в загальному сприяти прогресу та розвитку відповідних галузей.

Зовнішньоекономічна безпека в першу чергу полягає в позитивному сальдо платіжного балансу. Як показує офіційна статистика, Україна щороку має негативне сальдо, розмір якого дещо змінюється в залежності від державної політики та кон'юнктури ринку. Негативне сальдо означає, що імпорт перевищує експорт. Чим небезпечна така ситуація. Експорт суттєве джерело надходжень валюти до країни (зовнішньоекономічні розрахунки проводяться в доларах США, рідше євро - автор). А оскільки майже вся світова економіка «зав'язана» на доларах США, то дисбаланс цієї валюти в внутрішніх резервах призводить до інфляції грошової одиниці даної країни, що в подальшому позначається на збільшенні цін на товари та погіршенні життя населення.

Для вирівнювання платіжного балансу держави та стабілізації її зовнішньоекономічної безпеки уряди вдаються до різних заходів.

Оподаткування зовнішньої торгівлі впливає на виробництво через дії партнерів. Великої шкоди нашому експорту завдало введення Росією ПДВ на імпорт (1996 р.). Хоча цей захід відповідав міжнародній практиці, проте через нього деякі українські товари були витіснені з російських ринків. Отже, країни захищають свій ринок від імпорту, а також обмежують свій експорт (введення Україною 20 – відсоткового мита на експорт насіння соняшнику дозволило завантажити підприємства вітчизняних виробників олії)[6, с.27].

Через преференційні ставки та інші тарифні та нетарифні заходи Україна забезпечує свою зовнішньоекономічну безпеку.

Сільське господарство є базою для розвитку інших галузей економіки. Один працюючий в сільському господарстві забезпечує роботою 8 працюючих в інших галузях. Сільське господарство забезпечує продовольчу безпеку країни. Аграрний сектор має специфіку, яка залежить від погодних умов, рівня обороту капіталу, еластичності попиту на продукти харчування. Отож, сільське господарство об'єктивно має нерівні стартові умови

господарювання порівняно з іншими галузями. Усе це призводить до збитковості аграрних підприємств та їх важкого фінансового стану, до виникнення ефекту “цінових ножиць”, тобто зростання цін на продукцію промисловості та зниження на продукцію сільського господарства. Наслідком такого стану є те, що 70% основних фондів галузі повністю амортизовані. За цих умов податкові пільги сільському господарству слід розглядати як державну підтримку галузі, що становить 80% загальних державних витрат на її підтримку.

Запровадження у 1999 р. фіксованого сільськогосподарського податку та звільнення від сплати ПДВ, а також введення нульової ставки цього податку на окремі види продукції дало змогу дещо покращити фінансовий стан аграрних підприємств і збільшити податкові надходження від галузі до Державного бюджету. Агропромисловий комплекс є другим за розміром платником податків в Україні після нафтогазового комплексу. Іншим позитивним моментом запровадження фіксованого сільськогосподарського податку є незацікавленість сільгоспвиробників у викривленні фінансової звітності з метою уникнення сплати податків. Однак недоліком при цьому є відсутність потреби вести чіткий бухгалтерський облік на сільськогосподарських підприємствах, у тому числі й фінансовий [38].

При розрахунку доходу, який оподатковується, податкове законодавство дає можливість робити з нього відрахування на амортизацію капіталу, спрямованого на одержання доходу. Метою таких відрахувань є надання сільськогосподарському виробнику можливості відшкодувати вартість капіталу шляхом щорічного списання протягом його економічного використання. Таким чином, у податковій системі утверджується політика, заснована на обліку амортизаційних строків[37].

Виходячи з таких міркувань, що сільське господарство є основним джерелом забезпечення продовольчої безпеки, то держава через різні методи намагається підтримати та захистити вітчизняного виробника та його продукцію. Встановлюються спеціальні обмеження на ввіз товарів,

надаються суттєві пільги та відшкодування, велика робота приділяється боротьбі з контрабандою, щоб до вітчизняних споживачів не потрапили неякісні продукти.

Однак продовольча безпека має два аспекти: постачання продуктів харчування та вільний доступ населення до цих продуктів. Аграрні політики в Україні часто говорять лише про забезпечення поставок продуктів харчування населенню або про самозабезпечення. Чи коректно говорити про продовольчу безпеку тоді, коли магазини переповнені продуктами харчування, а значна частина громадян країни не має коштів для їх купівлі [38]. Підвищення цін на продукти харчування може серйозним чином загрожувати продовольчій безпеці бідного населення.

Для інвестиційної привабливості наша держава повинна провести реформування податкової системи, яке має базуватися на таких вимогах, як прозорість і повнота сплати податків, стабільність та рівномірність податкових надходжень до державного бюджету, їхнє зростання за рахунок розширення бази оподаткування й легалізації тіньового сектору економіки та інші.

З огляду на це постає потреба комплексного підходу до реформування податкової системи, який повинен включати такі складові:

- забезпечення стабільної правової бази функціонування податкової системи, її гармонізація із законодавством, що регулює господарські відносини;
- зміна методів та принципів контролю за сплатою податків, зміна взаємовідносин податкового органу з платником податків;
- галузеве та регіональне диференціювання ставок оподаткування з метою узгодження різних груп економічних інтересів та ін.

Розбудова податкової системи на підставі означених принципів дасть можливість створити в Україні принципово новий інвестиційний ресурс – податкову привабливість економіки, що буде використаний як внутрішнім

інвестором – платником податків, так і сприятиме конкурентності економіки України на ринку капіталів.

Для досягнення такої мети, на нашу думку, повинні бути реалізовані такі заходи:

- інноваційна спрямованість іноземних кредитів, що видаються під гарантії уряду, жорсткий контроль за використанням цих залучень;
- подальше удосконалення інструментів залучення в інвестиційну сферу особистих заощаджень домогосподарств, зняття податкових обмежень для цих залучень;
- широке впровадження на регіональному рівні програм підтримки інвестиційної діяльності, у тому числі - шляхом регулювання податкових ставок місцевих податків та зборів;
- проведення політики пільгового оподаткування інноваційної продукції;
- надання податкових пільг під великі іноземні кредити, що спрямовуються в інвестиційні проекти, передбачені державними програмами[39].

Актуальним нині є питання реанімації законопроекту запропонованого ще Леонідом Кучмою щодо легалізації тіньових доходів. Цілком зрозумілий інтерес держави – залучення додаткових суттєвих (а у нашому випадку просто гігантських) коштів у реальний сектор економіки сприятиме поліпшенню інвестиційного клімату держави, розвитку її банківської системи, збільшенню виробництва й зростанню макроекономічних показників України в цілому.

Внесений Кучмою законопроект передбачає звільнення осіб, які здійснили легалізацію (коштів, цінних паперів, майна), від відповідальності за порушення податкового законодавства. Крім того, згідно з проектом, за отримання свідоцтва про легалізацію доходів власник останніх сплачує державне мито за ставкою 10% від вартості об'єктів легалізації. На нашу

думку прийняття цього закону було б доречним, особливо в період економічної кризи. Ці кошти позитивно вплинули б на економіку.

Податкові амністії здійснювалися у багатьох країнах світу, наприклад, в Ірландії, Мексиці, Китаї. А в Туреччині проведена у 1998 році амністія (за її умовами, для легалізації грошей в іноземній валюті необхідно було внести їх на термін в одну добу до турецького банку) дозволила вивести з тіньового обігу близько 20 мільярдів доларів.

Більше того – можна, мабуть, говорити про певну тенденцію: аналогічні акції тривають в Італії, Німеччині, Бельгії. Щоправда, якщо італійці за легалізацію своїх повернених коштів розрахуються лише 2,5% від їх суми, то для німців, наприклад, сума податку з легалізованих коштів становить аж 25% [40].

Такі заходи сприятимуть поліпшенню економічної ситуації в Україні і в цілому становища країни у конкурентній боротьбі за залучення капіталу, допоможуть вийти на шлях стабільного економічного зростання [39].

Існуюча демографічна ситуація в Україні негативно позначається на стані економічної безпеки. Оскільки головним чинником економічного потенціалу держави є людські ресурси – від їх нормального розвитку великою мірою залежить ефективність національної економіки.

Україна зазнала значних втрат у генофонді, що також негативно позначається на подальшому відтворенні населення. Така ситуація може призвести до якісного виродження українського народу. До того ж, на думку провідних українських вчених, змінився принцип і спрямованість сучасного відтворення населення. Якщо раніше поряд з фізично досконалими виживали й найбільш інтелектуально розвинені особи, то нині за умов деградації генофонду, погіршення екологічного середовища, відтоку інтелекту за кордон, можливість вижити і залишити після себе потомство здебільшого зберігають фізично здорові особи, що свідчить про пріоритет фактору фізичного розвитку людини перед розумовим.

В умовах відкритості кордонів викликає тривогу зростання останнім часом кількості представників некорінного населення, здебільш непродуктивного, яке переселилося з Російської Федерації та деяких інших країн СНД і осіло переважно в південних регіонах України. Нині держава практично втратила контроль над міграційними процесами. Наприклад, в деяких регіонах України, особливо західних, є надлишок робочої сили, яку можна було б перемістити в інші регіони країни, що сприяло б економічній та політичній стабілізації. Звичайно, для цього потрібні відповідні капіталовкладення і бажання здійснювати міграційну політику, спрямовану на забезпечення національної безпеки України.

Система оподаткування має опосередкований вплив на демографічну безпеку, а саме через все ті ж пільги, конкретніше мова йде про податкову соціальну пільгу (ПСП).

Нагадаємо, що податкова соціальна пільга встановлена ст. 6 Закону України “Про податок з доходів з фізичних осіб” (далі – Закон) і застосовується виключно до доходу, нарахованого платнику податку протягом звітного податкового місяця у вигляді заробітної плати і тільки за умови, що розмір такої зарплати не перевищує суми, яка дорівнює сумі прожиткового мінімуму, встановленого для працездатної особи на 1 січня звітного податкового року, помноженої на 1,4 та округленої до найближчих 10 гривень[41].

У зв’язку з застосуванням на 1 січня 2009 року прожиткового мінімуму на працездатну особу на рівні 669 грн. на місяць, розмір заробітної плати, що дає право на податкову соціальну пільгу, становить 940 грн. (669 грн. x 1,4) (стаття 54 Закону України „Про Державний бюджет України на 2009 рік”).

Статтею 55 Закону України „Про Державний бюджет України на 2009 рік” мінімальну заробітну плату на 1 січня 2009 року встановлено у розмірі 605 грн[42].

Згідно із Законом розмір податкових соціальних пільг залежить від категорій платників податку й дорівнює 100, 150 та 200 %% від 50%

мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня звітного року, тобто становить:

- 100% - 302,5 грн. (загальна);
- 150% - 453,75грн.(підвищення для осіб, зазначених у пп. 6.1.2 п. 6.1 ст.6 Закону);
- 200% - 605 грн.(підвищення для осіб, зазначених у пп. 6.1.3 п. 6.1 ст.6 Закону)[42].

Згідно з підпунктом 6.1.2. цього закону, у розмірі, що дорівнює 150 відсоткам суми пільги для платника податків, що має троє чи більше дітей віком до 18 років - у розрахунку на кожну таку дитину. Це можна сказати один вид державної підтримки демографічної ситуації в країні через систему оподаткування.

Суттєвий податковий тиск на доходи громадян та фонд заробітної плати (за незмінного неоподаткованого мінімуму у розмірі 17 гривень) став одним з вирішальних факторів тінізації економіки та розвитку пов'язаних з цим демографічних та соціальних проблем.

За такого умов зростає відплив економічно активного населення за кордон, доходи отриманні після оподаткування неможуть забезпечити навіть простого демографічного відтворення.

Ринкова економіка також означає ринкові методи регулювання економічних процесів. В ринковій економіці це, насамперед, монетарні та фіскальні важелі впливу. Виходячи з цього, спроможність держави забезпечити прийнятний на цей час рівень забезпечення фінансової безпеки держави пов'язується з ефективністю дії бюджетно-податкових і грошово-кредитних важелів, які є основними ринковими регуляторами соціально-економічного розвитку держави[6, с.17].

В свою чергу, через податкові важелі можна здійснювати вплив на базові показники фінансової безпеки. Мова йде, насамперед, про рівень інфляції, рівень тінізації економіки та можливість покриття та обслуговування державного боргу.

Скорочення рівня податків призведе до розширення податкової бази через збільшення обсягів офіційного виробництва. Однак результати цього заходу відчуватимуться не відразу, адже питання полягає в тому, чи зможе зменшення ставок збільшити податкові надходження в умовах конкретної країни[6, с.27]. Вивід певної частини доходів із тіні дасть значні фінансові ресурси для покриття державного боргу та дефіциту бюджету.

Дуже велику роль грає в якому стані економіка і яку податкову політику веде держава. Фіскальна політика може бути стимулюючою або стримуючою, залежно від того якого напрямку розвитку об'єкта прагне досягти держава. Наприклад, коли економіка перебуває у спаді чи депресії, фіскальна політика може стати стимулюючою, якщо фіскальними інструментами (зниженням податків та збільшенням видатків) держава збільшує інвестиційні можливості економічних агентів, що призводить до бюджетного дефіциту або до його зростання. У випадку, коли спостерігається економічне зростання, фіскальна політика для контролю за інфляцією переходить до розряду стримуючої.

Проблема виникає тоді коли, коли економічна ситуація в країні поєднує у собі економічний спад і інфляцію. У такому випадку необхідно одночасно вживати як стимулюючі, так і стримуючі фіскальні інструменти[3, с.31].

Саме таку ситуацію ми маємо в економіці України сьогодні. Тому альтернативи суттєвому зниженню податкового тягаря нині немає. Власне виходячи з таких міркувань, нами, при виявленні впливу системи оподаткування на складові економічної безпеки, було рекомендовано знижувати податкове навантаження практично в кожному випадку, оскільки саме надмірний тиск є одним із найважливіших факторів негативного впливу на складові економічної безпеки держави.

Висновки до розділу 2

Процес євроінтеграції для України залежить від побудови збалансованої оптимальної податкової системи ринкового типу, яка є основою нарощування приросту ВВП, поліпшення добробуту в суспільстві, від забезпечення зайнятості населення і зміцнення національної валюти. Саме податкова система закладає підвалини економічного благополуччя держави і народу, є центральною ланкою фінансово-економічної системи країни та її розвитку.

Система оподаткування розвивається поступово і зміни, які відбулися за роки незалежності, були позитивні: кількість податків було зменшено, податкові ставки знижено, зменшилась також кількість звільнень від оподаткування, водночас розширилась база оподаткування, значно поліпшились надходження податків. Але все ж система оподаткування має значні недоліки.

Нестабільність та неузгоджена законодавча база – також значний недолік системи оподаткування України. Чинні закони про оподаткування приймалися упродовж останніх 18 років у різний час, за різними принципами, багато законодавчих актів було схвалено внаслідок лобювання певних інтересів. Постійні зміни та доповнення до податкового законодавства зумовлюють податковий ризик та податкову нестабільність.

Іншою вадою є нерівномірне оподаткування. В Україні склалась така практика, коли тягар податкового тиску перекладається на ті підприємства, які працюють легально і доволі прибутково, таким чином порушуються основні принципи функціонування системи оподаткування, а саме: загальність, рівність та визначеність.

З метою удосконалення системи оподаткування та для розв'язання проблем що створилися у податковій системі доцільно вжити таких заходів:

1.Зменшити податкове навантаження:

а) на думку деяких економістів, доцільно було б зрівняти ставку податку на прибуток підприємств зі ставкою податку з доходів фізичних

осіб, це в свою чергу збільшить стимули розвитку підприємств, спростить систему оподаткування;

б) спростити вимоги до амортизації активів підприємства, як стимулу інвестиційної діяльності;

в) розширити базу оподаткування за умови зменшення ставки податків та скасування усіх пільг;

2.Зменшити державні видатки та вирівняти податкове навантаження. Це допоможе розширити базу оподаткування, зберегти баланс державного бюджету та створити конкурентніше бізнес-середовище.

3.Зробити податкове законодавство простішим, послідовним та прозорішим; а також прийняти Податковий кодекс, який замінить чинне законодавство.

4. Поліпшити адміністрування податків та зменшити витрати на нього.

5. Зменшити кількість податків, особливо тих, які не виконують своїх бюджетотворних функцій.

6.Спростити процедуру сплати податків.

7.Побудова податкової системи повинна базуватися на наукових принципах оподаткування.

Реалізація цих заходів на практиці допоможе нам побудувати конкурентноспроможну податкову систему рівня європейської країни.

РОЗДІЛ 3

ПОДАТКОВА СИСТЕМА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ : СВІТОВИЙ ДОСВІД

3.1. Світовий досвід використання системи оподаткування для забезпечення макроекономічної стабілізації

Про причини і перспективи економічного зростання сказано, здавалося б, практично все, але ми спробуємо ще раз розглянути деякі фінансові аспекти цього життєво важливого для функціонування і розвитку суспільства феномену.

Йдеться про вплив податкових трансформацій на відтворення з огляду на об'єктивно існуючу закономірність: ефективні перерозподільні процеси прискорюють зростання ВВП, неефективні - уповільнюють, призупиняють або, взагалі, викликають рецесію. Далеке від оптимальності оподаткування пригнічує підприємницьку ініціативу і (або) не забезпечує акумулювання достатніх податкових надходжень для виконання державою покладених на неї функцій, що негативно позначається на розвитку ринкового господарювання. Це має враховуватися при регулюванні перерозподільних відносин будь-якої держави, а особливо – з транзитивною економікою, якій притаманні значні диспропорції розвитку соціально-економічної системи у цілому та податкової інфраструктури зокрема [22, с.10].

Саме тому, ми хочемо звернутися до найновішого світового досвіду побудови та функціонування податкових систем зарубіжних країн, особливо в період світової фінансової кризи з метою його вивчення та потенційного застосування в Україні для забезпечення макроекономічної стабілізації.

Формування податкової системи України потребує вивчення досвіду розвинутих країн, податкові системи яких мають багатолітню історію. Наш власний досвід надзвичайно обмежений, оскільки в умовах адміністративно-командного соціалізму відносини між державою і підприємствами

базувалися на прямому вилученні значної частини їхніх доходів до бюджету у вигляді відрахувань від прибутку, різного роду платежів.

Щоб визначити адекватну сучасному етапові розвитку України модель податкової системи, треба розглянути загальні закономірності формування податкових систем, що відбивають причинно-наслідковим зв'язки між певними параметрами соціально-економічного, культурного розвитку країни та характеристиками її податкової системи. Критерієм адекватності буде відповідність характеристик податкової системи цим причинно-наслідковим зв'язкам.

Вивчення світового досвіду супроводжується порівнянням податкової системи України з податковими системами розвинутих країн, яке стає підставою для визначення шляхів удосконалення податкової системи України. У цьому зв'язку постає питання про правомірність орієнтації податкової системи нашої держави на зрілі податкові системи, адже податкова система має бути адекватною рівню соціально-економічного розвитку тієї чи іншої країни.

Для висвітлення цього питання ми б так і зупинилися на аналізі податкових ставок різних країн світу, але ми впевнені, сучасна фінансова та економічна криза у світовій економічній історії людства XXI століття залишить свій відбиток економічного спаду, масштабного безробіття та ряду дефолтів, тому ми вирішили продовжувати це питання з розгляду цієї тематики. Адже швидке глобальне розповсюдження кризи відкинуло більшість національних економік у розвитку на декілька років назад. Вимогою часу постало швидке, адресне та виважене застосування заходів фіскального характеру (зокрема, бюджетного та податкового стимулювання), що можуть стати дієвими інструментами стабілізації економічної ситуації та забезпечити вихід країни із стадії довготривалої рецесії.

В умовах сучасної світової фінансової кризи в тенетах якої опинилася і Україна, в тому числі через прогалини у власній внутрішній політиці,

повинен бути обраний оптимальний курс фіскальної політики, який би забезпечував досягнення інтересів як платника так і держави.

Аналізуючи антикризову політику країн світу, можна виявити окремі схожі заходи, зокрема – реалізація інфраструктурних проектів, зміни у податковій політиці – запровадження податкових канікул, зниження ставок оподаткування. Так, Уряд Великої Британії оголосив про зниження податку на додану вартість із 17,5% до 15% на найближчі 13 місяців, в результаті чого прогнозовані надходження до державної казни зменшаться у 2009 році на 12 млрд. фунтів стерлінгів. Щоб компенсувати втрати, уряд наступного року планує збільшити державні позики на 100 млрд.фунтів стерлінгів. При цьому план екстрених заходів передбачає підвищення максимальної ставки прибуткового податку з 40% до 45% у 2011 році для тих, хто зароблятиме більше 150 тис.фунтів стерлінгів на рік [43, с.9].

Значну роль відіграє стимулювання капіталовкладень у будівлі та споруди. Діюча у Великобританії податкова система та правила амортизації будівель та устаткування з метою оподаткування дають змогу здійснювати списання за ставкою 25% від вартості придбання з урахуванням балансової вартості, що знижується - так звана “Податкова знижка по списанню на знос”. Для низки малих підприємств вирахуванню може підлягати до 49% від вартості нових будівель і устаткування.

Також в Великобританії було запроваджено ще один стимул у вигляді податкових знижок на витрати, пов’язані з науково-дослідницькими та дослідно-конструкторськими роботами. Основна мета - заохочення інновацій шляхом надання малим і середнім підприємствам значних стимулів, пов’язаних зі зростанням інвестицій в інноваційну сферу. Відповідно до закону про податкові знижки, мале підприємство може списати 150% витрат з оподаткованого доходу. Компанії, які ще не отримують доход, можуть отримати кредит в готівковій формі, яка становить приблизно 24% понесених витрат. Водночас у Великобританії діють різноманітні податкові стимули для інвесторів в акції малих підприємств. [36].

У Німеччині у межах програми реформування оподаткування підприємств уряд знизив на два роки податок на прибуток і збір за медичне страхування - передбачено зниження сумарного податкового навантаження на малий та середній бізнес на 18 млрд. євро на рік. Аналогічних заходів вживають також в Франції й навіть сусідніх Росії та Білорусії. З 1 січня 2009 року Уряд Російської Федерації знизив ставки податку на прибуток з 24% до 20% в [45, с.32]. Здійснені заходи в інвестиційній сфері, зокрема: діє амортизаційна премія - при купівлі основних фондів компанії отримують право вже в перший місяць зменшити прибуток до оподаткування на 10% від вартості придбаних основних фондів.

Також прийнята норма, згідно з якою підприємства отримують можливість амортизації майна на 50% вартості протязі чверті періоду його корисного використання. При цьому організації зможуть нараховувати амортизацію не по кожному об'єкту окремо, а вже традиційно по амортизаційних групах[46].

В Білорусії з метою спрощення оподаткування ухвалено рішення про перехід з 1 січня 2009 року на єдину ставку податку на прибуток в розмірі 12%. Також відзначили, що введення єдиної ставки прибуткового податку не приведе до підвищення податкового навантаження на низькооплачувані категорії громадян.

Ця проблема була вирішена шляхом збільшення стандартного відрахування. Так, з 2009 року стандартне податкове відрахування на кожного працівника при вирахуванні прибуткового податку збільшене з Br35 тис. до Br250 тис. Ця сума, що відповідає прогнозованому бюджету прожиткового мінімуму на 2009 рік, не буде обкладатися податком. При цьому скористатися відрахуванням зможуть громадяни, у яких середньомісячний дохід не перевищує Br1,5 млн. Щорічно ця сума буде коректуватися з урахуванням окремих показників розвитку економіки. Умовою одержання цього відрахування є наявність основного місця роботи[47].

Антикризова програма США передбачає виділення бюджетних коштів і зменшення податкових виплат на загальну суму 500 млрд. дол. США. Передбачено надання підприємствам податкових кредитів на суму 3 тис. дол. США за кожне нове робоче місце, податкових пільг для сімей, які виплачують іпотечні кредити, звільнення від прибуткового податку пенсійних виплат.

Також Конгрес США схвалив виділення \$ 787 млрд. дол. США для стимулювання економіки. Більше третини цієї суми призначено для компенсації зменшення податків. Роком раніше адміністрація Джорджа Буша вже знижувала фіскальне навантаження на американські компанії – торік реальний сектор заплатив на 168 млрд. дол. США менше ніж планувалося [45, с.32].

Австрія також вдалася до серйозних податкових реформ задля забезпечення макроекономічної стабілізації в березні 2009 року. Прогнозується, що реалізація реформи принесе суспільству зменшення податкового навантаження на 3,1 млрд. євро.

Реформа передбачає запровадження нових ставок оподаткування доходів громадян. Сума доходу, який не обкладається податком, підвищується з 10 тис. євро до 11 тис. євро (в Україні неоподатковуваний мінімум доходів громадян не змінювався з 1993 року досі становить 17 гривень - автор).

У сфері оподаткування підприємств податкова реформа передбачає такі зміни:

За аналогією зі зниженим оподаткуванням 13-ї та 14-ї зарплати найманих працівників підвищується з 2010 року з 10% до 13% неоподатковуваний мінімум інвестованого прибутку для приватних підприємців. Він буде поширюватись на всі виробничі доходи і способи визначення прибутку.

Розширено перелік зношуваних основних фондів з терміном амортизації чотири роки і більше: сюди додані механізми, виробниче

обладнання, вантажні автомобілі, таксі та ін. Не входять до переліку земля (оскільки вона не підлягає амортизації), легкові і напіввантажні автомобілі (за винятком транспортних засобів шкіл водіння та засобів, що використовуються з виробничою метою), повітряні транспортні засоби, а також інвестиції, які звільняються від оподаткування як такі, що пов'язані з дослідженнями, або на які отримується дослідницька премія.

З 2010 р. надаються пільги для інвестицій у будівлі та оренду приміщень, наприклад ремонт або перебудова орендованих офісних приміщень), якщо будівельні роботи почалися після 31.12.2008 р.

До інвестицій, яким надаються пільги, зараховується також придбання цінних паперів, які повинні утримуватися чотири роки.

Норма про частину прибутку, яка звільняється від оподаткування, як і раніше, стосується всіх виробничих способів отримання доходів (сільське і лісове господарство, самостійна робота і промислове підприємство). Однак, з 2010 р. вона поширюється також на фізичних осіб.

З метою сприяння інвестиційній діяльності підприємств законопроект щодо заходів з поживлення кон'юнктури передбачає запровадження завчасних 30-відсоткових амортизаційних відрахувань для інвестицій, здійснених протягом 2009-2010 рр. зазначені відрахування поширюватимуться на зношені основні фонди, включені до відповідного переліку, про який ішлося вище, а також на інвестиції, які звільняються від оподаткування як такі, що пов'язані з дослідженнями, або на які отримується дослідницька премія.

Запровадження завчасних амортизаційних відрахувань дозволяє значно підвищити рівень списання вартості основних засобів у рік їх придбання або виготовлення – до 30% включно з нормальними щорічними відрахуваннями[48].

Сьогодні показує, що підприємства неохотно оновлюють засоби виробництва. Прискорена амортизація дозволить підприємствам скоріше оновлювати виробничі потужності та обладнання.

На нашу думку, підприємства вже давно очікують внесення змін до законодавства, які б дозволили промисловості прискоренішими темпами реінвестувати капітал та придбавати нове обладнання.

Аналізуючи та підсумовуючи заходи податкового стимулювання в окремих країнах, експерти відзначають, що, незважаючи на різні підходи до подолання кризи, багато країн вдалися до схожих заходів податкового стимулювання.

Так, вони впроваджували програми прискореної амортизації, що сприяють оптимізації руху грошових потоків компаній за рахунок можливості прискореного списання витрат на капіталовкладення.

Використаються поточні податкові збитки не тільки шляхом їх перенесення на майбутні періоди, але також і шляхом зменшення податкових зобов'язань минулих періодів, що дозволяє традиційно прибутковим компаніям більш ефективно враховувати чисті операційні збитки, понесені в умовах кризи, для цілей оподаткування.

Крім того, країни знижують ставки податку на прибуток підприємств, що оптимізує рух грошових коштів, стимулює сукупний попит, інвестиційну активність, а також допомагає компаніям зберігати конкурентноздатність у залученні іноземних інвестицій і на міжнародному ринку праці.

Деякі країни вдосконалюють податковий обсяг витрат на наукові дослідження та розробляють нові технології (НДЕКР) для створення додаткових стимулів для того, щоб компанії продовжували інвестувати кошти в інноваційний розвиток і розширення НДЕКР, незважаючи на несприятливі економічні умови.

Заходи, які вводяться країнами, які стосуються непрямих податків, покликані підтримати попит через зниження вартості товарів і послуг.

Що стосується заходів, пов'язаних з оподаткуванням доходів фізичних осіб, то вони спрямовані на збільшення попиту за рахунок збільшення прибутку після оподаткування, особливо в платників податків з низькими та середніми прибутками.

Вивчаючи питання, що виникають у зв'язку із введенням податкових пільг, то ми припускаємо тимчасовий характер більшості нововведених податкових пільг. Крім того, у багатьох випадках податкові пільги поширюються тільки на окремі галузі або види діяльності, серед яких найчастіше фігурують виробництво, розробка наукомістких технологій, підвищення енергоефективності та транспорт.

У деяких країнах більш істотні пільги надаються малому та середньому бізнесу, в цілому найбільш постраждалому від економічної кризи. Більшість змін в оподаткуванні фізичних осіб також переважно орієнтовані на особи із середніми доходами або доходами нижче середнього.

У той же час, урядам багатьох країн, які розгорнули агресивні програми підвищення бюджетних витрат і впровадили податкові пільги, також доводиться стримувати стрімко зростаючий бюджетний дефіцит і зниження рівня податкових доходів. Прийняті урядами останнім часом заходи були спрямовані на рішення поточних економічних проблем, однак компаніям варто пам'ятати: найближчим часом уряди будуть змушені вирішувати питання, за рахунок яких джерел вони будуть фінансувати податкові пільги й інші введені ними стимули [49].

У країнах ЄС податки активно використовуються як інструмент державного регулювання соціально-економічних процесів у державі. Сучасне оподаткування в європейських країнах є помірним, основним завданням якого є поєднання двох цілей: створення сприятливого податкового клімату для господарської діяльності, визначаючи верхню межу оподаткування й ефективно розв'язання соціальних проблем, що визначає нижню межу оподаткування[66].

Варто відзначити, що податкові зміни не обмежаться лише цими заходами, це далеко не останні стимули, які нам має бути побачити до поновлення росту глобальної економіки. При розробці наступного етапу антикризових заходів уряди будуть ураховувати досвід інших країн - як успішний, так і негативний. Від рішень, які будуть прийняті в галузі

оподатковування, багато в чому буде залежати майбутнє компаній і прибутковість інвестицій у різних країнах [49].

Виходячи із такого світового досвіду варто б і нашому уряду звернути увагу на наступне (деякі пункти хоча б в короткотривалій перспективі):

1. заснування мораторію на введення нових податків і зборів;
2. зниження ставок податків з метою стимулювання сукупного попиту;
3. створення економічних стимулів для проведення модернізації (реконструкції) вітчизняних підприємств, в т.ч. зменшити до 20% податок на прибуток для суб'єктів господарювання, які інвестують частину прибутку в придбання нового устаткування і технологій, а також надання інвестиційно-інноваційного податкового кредиту;
4. стимулювання використання нових технологій у виробництві, у тому числі енергозберігаючих технологій, шляхом встановлення відповідних фіскальних стимулів;
5. звільнення від сплати ввізного мита обладнання, комплектуючих виробів до нього та матеріалів, які не виробляються в Україні і ввозяться для технічного переобладнання та створення нових робочих місць;
6. запровадження мораторію на 2009 рік на здійснення позапланових перевірок суб'єктів господарювання державними контролюючими органами;
7. надання права відносити на валові витрати витрати понесені підприємствами на придбання або будівництва для своїх працівників житла або надання їм довгострокових кредитів на поліпшення житлових умов, придбання або будівництва житла;
8. запровадження стимулів для модернізації основних фондів підприємств реального сектора економіки через збільшення норми амортизації основних фондів;
9. звільнення від податку на прибуток суми реінвестицій (легалізовані доходи) у основні фонди вітчизняного виробництва;

10. переглянути ставку неоподаткованого мінімуму та встановити його на рівні адекватному сьогоднішньому.

3.2 Напрями розбудови податкової системи України в контексті економічної безпеки держави

Про реформування податкової системи зараз часто говорять політики, науковці, громадські організації, підприємці та прості громадяни. Питання надзвичайно важливе, адже кожен шукає в податковій системі панацею для забезпечення макроекономічної стабілізації.

Ми ж, провівши аналіз впливу системи оподаткування на складові економічної безпеки, хочемо висвітлити найбільш необхідні та перспективні, з нашої точки зору, напрями розбудови податкової системи в контексті економічної безпеки держави загалом.

Важливим напрямом переорієнтації нашої податкової системи може бути впровадження ресурсощадних технологій і посилення оподаткування екологічно шкідливих та небезпечних виробництв.

За рівнем споживання енергії на душу населення Україна посідає одну із лідируючих позицій в світі. Енергомісткість нашого валового внутрішнього продукту в 3,2 рази перевищує відповідний показник індустріально розвинутих країн. Це викликає стурбованість, зважаючи на енергетичну залежність України від Росії. Промислові виробництва (металургія, хімічна промисловість, підприємства інших галузей), розміщені на території держави, характеризуються великою енергомісткістю і застарілими технологіями, що призводить до значних витрат енергії та палива порівняно з показниками передових країн.

Нам видається, що це питання може бути вирішено через запровадження спеціального для таких суб'єктів господарської діяльності податку. Впроваджуючи передові, прогресивні енергоощадні технології, підприємства знижуватимуть витрати енергії на одиницю продукції, що

випускається, і об'єктивно добиватимуться зниження сум відповідного платежу до бюджету. Більше того, додатково до цього податкового важеля доцільно за результатами впровадження зазначених технологічних інновацій у частині зниження собівартості звільнити від податку на прибуток.

Аналогічні проблеми виникають в сфері екології, охорони навколишнього середовища. Наш великий бізнес – металургійні та гірничо-збагачувальні комбінати, екологічно шкідливі підприємства та виробництва – надійно захищені законодавством. Власне, наші закони та органи контролю слабо реагують на багато мільйонні тони викидів, скидання забруднювальних речовин. Захист бізнесу тут дійсно надійний, чого не скажеш про старих людей, дітей, інвалідів.

Прийнятий ще у 1991 році Закон України від 25 червня 1991 року №1264-ХІІ «Про охорону навколишнього середовища» і постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 1999 року №303 «Про порядок встановлення нормативів збору за забруднення навколишнього природного середовища і стягнення цього збору» давно застаріли і не відповідають реаліям сьогодення [50,51]. Коли читати матеріали перевірки діяльності одного з обленерго, де за забруднення навколишнього середовища за цілий рік нараховано 99 грн. штрафів, то виникають питання про ефективність такого збору.

Для прикладу, у 2006 році стаціонарними і мобільними джерелами забруднення в атмосферу було викинуто 6,3 млн тонн шкідливих речовин, або 134 кг на кожного жителя України. Найбільші викиди шкідливих речовин у Кривому Розі (446,0 тис.т), Маріуполі (418,9 тис.т), Донецьку (197,5 тис.т), Запоріжжі (151,9 тис.т). Три чверті усіх шкідливих викидів в атмосферу припадає на підприємства недержавної форми; на автомобільний, залізничний, водний та авіаційний транспорт – 34% сумарних забруднень повітря[13, с.31].

До таких підприємств також можуть бути застосовані підвищені ставки податків, що забезпечуватимуть рівну з іншими суб'єктами господарювання

участь у формуванні доходів бюджету й одночасне додаткове покриття всього обсягу екологічних збитків.

Також свою роль має відіграти збір за забруднення навколишнього середовища, встановлений Законом України від 25 червня 1991 року №1264-ХІІ «Про охорону навколишнього середовища». Нам видається, що цей платіж не виконує своїх функцій: суми, що надходять до бюджету мізерно малі порівняно із заподіяними екологічними та економічними збитками. За результатами роботи 2005 рік до бюджету було сплачено лише 414,9 млн.грн (0,5% доходів бюджету) в 2008 році ситуація правда дещо покращилась, бо збір за спеціальне користування природних ресурсів виріс до 2483543,3 тис.грн (1,3% доходів бюджету - автор). Коли суми збору перевищуватимуть або в крайньому випадку дорівнюватимуть розмірам збитків, тоді можна говорити про виконання згаданим платежем своїх функцій[13, с.32].

Ще одним важливим напрямком розбудови повинна стати екологічна реформа податкової системи – оподаткування ресурсопотоку.

Оподаткування ресурсопотоку – введення ресурсно-екологічних податків, пов'язаних з використанням природних ресурсів та забрудненням довкілля. Підвищення ціни природного капіталу через оподаткування ресурсопотоку спонукатиме до максимізації продуктивності природного капіталу через дію потужного економічного стимулу до підвищення ефективності використання ресурсів, зокрема до технологічних інновацій та зменшення енерго- і матеріаломісткості виробництва.

На думку екологічних економістів, найбільш дієвим і соціально корисним буде часткове перенесення бази оподаткування з праці і доходу на ресурсопотік. Необхідно забезпечувати бюджетні доходи, але існуюча нині система оподаткування суттєво спотворює ситуацію, оскільки оподатковує працю і дохід за наявності високого рівня безробіття майже в усіх країнах і таким чином знеохочує саме те, чого суспільство найбільше прагне.

Важливим для економічної політики є й інший аспект – це використання надходжень від оподаткування ресурсопотоку для зменшення

податкових нарахувань на заробітну плату, які фінансують програми соціального захисту. Таким чином можна полегшити податковий тягар, який нині обтяжує використання робочої сили, справляючи податки за споживання ресурсів і забруднення.

В індустріальних країнах ОЕСР податки на зарплату і обов'язкові внески на соціальний захист зростали і склали у 1995 р. у середньому 25% всіх податкових надходжень, порівняно з 18% у 1965 р., а в країнах Європейського Союзу вони сягнули 45-47% [52]. З огляду на це, зрозуміло, що компанії надають значно більшого значення зростанню продуктивності праці та скороченню робочої сили, ніж підвищенню продуктивності використання енергії та природних ресурсів. У результаті цього безробіття і екологічна деградація є більшими, ніж могли б бути. Вплив реформи оподаткування буде найбільшим там, де особливо високий рівень оподаткування праці, як це має місце у більшості країн Європи, зокрема в Україні.

Між 1980 та 2001 роками обсяг екоподатків в країнах ЄС зріс більш ніж в 4 рази і в 2001 р. сягнув 238 млрд.євро, в основному за рахунок оподаткування різних видів енергоносіїв[53, с.212].

Адміністрування ресурсно-екологічних податків є нескладним і часто вимагає лише заміни статистичної звітності на податкову. Вони також мають ту велику перевагу, що від них важко ухилитися, оскільки вони базуються на обліку фізичних величин. Показники ресурсопотоків легко фіксуються лічильниками й фізичними приладами, і їх важко приховати на відміну тіньових грошових потоків, що використовують необліковану готівку і живлять тіньову оплату праці.

В сфері забезпечення економічної безпеки України слід реформувати свою податкову систему згідно з принципом: більше оподатковувати споживання ресурсів і забруднення й менше –робочі місця і доходи, що може стати основою стратегії підвищення конкурентоздатності національної

економіки в умовах глобалізації. Це також дозволить розширити податкову базу за рахунок ресурсопотоку при зменшенні оподаткування робочих місць.

Одним з перспективних варіантів для її започаткування могло би бути значне зменшення відрахування в пенсійний фонд з 33,2% до 22-24% від розміру зарплати, одночасно з запровадженням для підприємств та інших господарюючих суб'єктів податку на споживання електроенергії і нафтопродуктів, на послуги водопостачання і промислової каналізації, орієнтовно на рівні 10% від вартості енергоресурсів і послуг, при обов'язковій фіскальній нейтральності такого розширення податкової бази в рамках економіки в цілому та можливих тимчасових пільгах для підприємств, що обслуговують населення, зокрема житлово-комунального господарства [54].

Забезпечення продовольчої безпеки полягає не лише в забезпеченні населення продуктами харчування, але й у створенні розумної системи цін на них. Адже чого варта пропозиція, яка не підкріплена платоспроможним попитом. Тому питання розбудови податкової системи в контексті продовольчої безпеки повинно містити дві важливі складові: підтримка АПК (як гаранта продовольчої безпеки) та вплив на ціноутворення задля доступності товарів нашим споживачам.

В цьому секторі є дуже багато взаємопов'язаних проблем. Основні дискусії точаться за збереження пільг сільському господарстві.

Прихильники відміни податкових пільг для сільського господарства аргументували свою позицію так. При формуванні нової податкової системи в сільському господарстві слід виходити з необхідності забезпечення адекватних, з погляду місця і значення АПК в економіці України, податкових надходжень від галузі до Державного бюджету. Галузь займає близько 16% у ВВП України, в ній працює 23% населення, а її частка в наповненні Державного бюджету становить лише 1,5%. У цьому зв'язку систему оподаткування в сільському господарстві слід пов'язувати із загальною макроекономічною ситуацією [38].

Якщо сільське господарство не платить податків, а уряд не зменшує витрати з бюджету, рахунки повинні оплачувати інші сектори. Звільнення аграрного сектора від сплати ПДВ також негативно впливає на повернення експортного ПДВ. Усе це погіршує макроекономічну ситуацію в країні, від якої сільгоспвиробники не можуть ізолюватися. Наведемо приклад: неповернення експортного ПДВ призводить до зменшення обсягів експортних операцій та скорочення кількості трейдерів. Це напряму зменшує закупівельні ціни, наприклад, на зерно, які залежать від експортних цін та витрат на експорт. Неповернення ПДВ експортерам підвищує витрати на експорт. Отже, позаяк звільнення сільгоспідприємств від сплати ПДВ значно зменшило можливості бюджету виплачувати експортне ПДВ, доходи селян від пільг частково скоротилися за рахунок нижчих цін на зерно.

Ситуація є складною, тому будь-яке неправильне рішення може залишити Україну із серйозними проблемами продовольчого характеру.

На нашу думку, сектор АПК хоч і дуже великий, проте не менш збитковий. Якщо подивитися на абсолютні цифри, то підтримка сільського господарства в Україні не здається такою великою порівняно з країнами Заходу. Але, з погляду відносних цифр, частка державної підтримки аграрним підприємствам України сягає 2% ВВП. У країнах ОЕСР цей показник не перевищує 1,3% ВВП [38]. Проте, виходячи із міркувань, що продовольча безпека має серйозний вплив на макроекономічну ситуацію (в структурі економічної безпеки ваговий коефіцієнт продовольчої безпеки надто великий, щоб ним нехтувати – 11,08% (див.Додаток В) в країні, необхідно:

- зберегти для сільгоспідприємств спеціальний режим оподаткування;
- залишити фіксований сільськогосподарський податок без змін ще на 5 років;
- не збільшувати податкове навантаження на сільгоспвиробників з урахуванням усіх податків, що вони сплачують;

- перейти на спеціальний режим сплати ПДВ або сплачувати його на загальних підставах, але за нижчими, ніж діючі, ставками.

При цьому виділяти з бюджету цільові кошти на визначені потреби галузі.

В цілому, реформування податкової системи має базуватися на таких вимогах, як прозорість і повнота сплати податків, стабільність і рівномірність податкових надходжень до державного бюджету, їхнє зростання за рахунок розширення бази оподаткування й легалізації тіньового сектору економіки, врахування суперечностей між загальнодержавними та місцевими інтересами, наукова обґрунтованість податкових ставок і простота адміністрування податків та зборів [39, с.41].

З огляду на це постає потреба комплексного підходу до реформування податкової системи, який повинен включати такі складові:

- забезпечення стабільної правової бази функціонування податкової системи, її гармонізація із законодавством, що регулює господарські відносини;
- зміна методів та принципів контролю за сплатою податків, зміна взаємовідносин податкового органу з платником податків;
- галузеве та регіональне диференціювання ставок оподаткування з метою узгодження різних груп економічних інтересів та ін.

Розбудова податкової системи на підставі означених принципів дасть можливість створити в Україні принципово новий інвестиційний ресурс – податкову привабливість економіки, що буде використаний як внутрішнім інвестором – платником податків, так і сприятиме конкурентності економіки України на ринку капіталів.

Зважений підхід до вирішення питання стосовно пільг в оподаткуванні, наданих іноземним інвесторам, їх поновлення шляхом внесення змін до законодавства України про режим іноземного інвестування спричинить посилення позицій економіки країни в міжнародній конкурентній боротьбі за кошти інвестора. Водночас, треба створювати спеціальні умови для

іноземного інвестування саме в ті галузі економіки, які мають високий експортний потенціал.

Для досягнення такої мети, на нашу думку, повинні бути реалізовані такі заходи:

- інноваційна спрямованість іноземних кредитів, що видаються під гарантії уряду, жорсткий контроль за використанням цих залучень;
- подальше удосконалення інструментів залучення в інвестиційну сферу особистих заощаджень домогосподарств, зняття податкових обмежень для цих залучень;
- широке впровадження на регіональному рівні програм підтримки інвестиційної діяльності, у тому числі - шляхом регулювання податкових ставок місцевих податків та зборів;
- проведення політики пільгового оподаткування інноваційної продукції;
- надання податкових пільг під великі іноземні кредити, що спрямовуються в інвестиційні проекти, передбачені державними програмами [39, с.42].

Після законодавчого закріплення такі заходи сприятимуть поліпшенню економічної ситуації в Україні і в цілому становища країни у конкурентній боротьбі за залучення капіталу, допоможуть вийти на шлях стабільного економічного зростання.

Довжина цього шляху буде залежити від рівня податкового навантаження на економіку.

У міжнародній практиці рівень оподаткування визначають як частку податкових надходжень (сплачених податків і податкових платежів) у ВВП. В Україні, з її недосконалим податковим та бюджетним законодавством, сплаченими податками і податковими платежами слід вважати не доходи за офіційною статтею «Податкові надходження зведеного бюджету», а доходи, які є податковими надходженнями по суті. Це податки і податкові платежі, визначені Законом України «Про систему оподаткування», а також

відрахування до державних соціальних фондів (соціальні платежі), які мають податковий характер[22,с.12]. Насправді, значного зниження або реформування потребують відрахування Пенсійного Фонду на фонд оплати праці. Адже часто не так самі податки є причиною податкового навантаження як соціальні відрахування до позабюджетних фондів.

Тому на нашу думку, варто знизити навантаження на фонд оплати праці, перерозподіливши навантаження між роботодавцем і працівником в більшє лояльних пропорціях, наприклад, 20% і 10%. Така практика вже роками застосовується в країнах Європейського Союзу. Такі заходи дозволять вивести зарплати із тіні, що призведе до суттєвих податкових надходжень, додасть підприємцям стимулу до провадження своєї діяльності та допоможе збільшити робочі місця. Така реформа буде слушною в контексті забезпечення економічної безпеки та її складових.

Ще одним напрямком реформування, від якого залежать чи не всі складові економічної безпеки, є зміни до амортизаційних відрахувань основних фондів.

Окрім іноземних інвестицій, головним джерелом здійснення реальних інвестицій стають власні кошти підприємств (в основному прибуток і амортизаційні відрахування). Тому, увагу потрібно приділити використанню таких джерел фінансування як власні ресурси підприємств, серед яких найбільша частка припадає на амортизаційні відрахування.

Саме підвищення ролі амортизаційних відрахувань як неоподаткованої частини створеного продукту є одним із тих заходів інвестиційної політики держави, що впливають на інтереси потенційних інвесторів і регулюють процес капіталовкладень у всіх виробників. Отже, у період переходу економіки до ринкових відносин підвищується значення амортизації як джерела відтворення основного капіталу, що обумовлено змінами у формуванні структури капітальних вкладень, впливом науково технічного прогресу, прискоренні морального спрацювання, переглядом норм амортизаційних відрахувань у бік збільшення, розширення прав підприємств

у використанні нарахованих сум амортизації. Тому з метою інтенсифікації відновлюваних процесів у науково-технічній сфері держава проводить гнучку амортизаційну політику [55].

Важливий регулятор інноваційної активності – амортизаційна система, яка вимагає істотного вдосконалення. Підвищення норм амортизації і збільшення сум відрахувань розширює фінансові можливості підприємств і підвищує їх інвестиційну активність. В даний час облікова функція амортизаційної системи перевалює над її стимулюючою роллю. Слід відмітити, що з'явилася можливість відрахування засобів тільки за нормативний термін служби і дозволено підприємствам застосовувати методи прискореної амортизації. Норми відрахувань на повне відновлення фондів зросли лише трохи. Якщо врахувати темпи інфляції в інвестиційній сфері, то підвищення амортизаційних відрахувань не зможе елімінувати навіть зростання цін. Після збільшення амортизаційних норм вони все ж таки залишаються в 1,5 рази нижчими, ніж у промислово розвинутих країнах.

Тому, посилення стимулюючої функції прискорить упровадження технологічних новинок. Потрібна лібералізація амортизаційної політики, відмова від надмірної деталізації видів устаткування при розрахунку відрахувань. Для цього необхідно перейти до великих класифікаційних груп, для яких встановлюються єдині позагалузеві нормативні терміни служби ОПФ. Першим кроком може стати зменшення числа норм амортизації. Потім слід повністю або частково відмовитися від їх галузевої диференціації. Щоб прискорити оновлення морально і фізично застарілого виробничого апарату, необхідно підвищити гнучкість амортизаційної системи і вдосконалити її нормативну базу, зокрема для галузей, визначаючих НТП [55].

Підвищення інвестиційної активності підприємств безпосередньо пов'язано із ставленням до амортизації як до основного ресурсу та фінансового джерела капіталовкладень. Надання підприємствам України права використання прискореної амортизації та пільгового оподаткування у сучасних умовах набуває надзвичайно важливого значення. Тому, необхідно

переглянути амортизаційну політику для того щоб вона могла забезпечити кошти необхідні для швидкого оновлення основних засобів виробництва

Щодо проблем законодавства. Питання кодифікації податкового законодавства хвилює зараз усіх, в тій чи іншій мірі, причетних до творення української держави. Існує думка, що об'єднання всіх нормативно-правових актів з оподаткування в уніфікований Податковий кодекс стане розв'язанням всіх проблем, що роками формувалися в сфері оподаткування.

На наш погляд, потреба полягає не так в прийнятті кодексу (хоча і такий захід здатен покращити ситуацію в царині податків), як в зміні самого податкового законодавства. Адже об'єднання діючих нормативно-правових актів в одному документі не змінять ситуацію.

Фахівці відзначають, що поступове вдосконалення податкового законодавства та податкової системи в Україні не приносило до цього часу очікуваного ефекту передусім через збереження в тій чи іншій формі економічних суперечностей в системі формування (за що й відповідає податкова система) та перерозподілу державних ресурсів. Іншими словами, окремі корпоративні групи більш динамічно, у порівнянні зі слабкими громадськими спільнотами, просували свої інтереси, уособлювали їх з державними пріоритетами, у т. ч. в сфері податкової політики.

Якщо керуватися тим, що час подолання рецесії та розгортання маховика зростання виробництва та пов'язаних з цим податкових експериментів по підтримці окремих галузей (гірничо-металургійний комплекс), реструктуризації та списання боргів окремих підприємств (не завжди ключових для економіки), створення різноманітних зон пільгового оподаткування (чия результативність з точки зору залучення інвестицій часто була сумнівною) минув, саме зараз настає пора для відчутного зменшення податкового тиску на суб'єкти господарювання на фоні вдосконалення системи перерозподілу ВВП в інтересах суспільно-економічного розвитку та оптимізації податкового потенціалу (визначення такого обсягу податків, що

залишає підприємницьким структурам стимули для подальшого розвитку)[56].

Такий підхід декларується Урядом в контексті підготовки Податкового кодексу України і підстав сумніватися в щирості його намірів немає. Водночас, створена роками система відносин податкових органів з об'єктами їх діяльності виявляє відому інертність та спротив до змін (цікаво, що згідно з опитуванням громадського об'єднання „Успішна Україна”, проведеного у 2006 році, близько 60% респондентів – суб'єктів господарювання виступали проти здійснення реформ у податковій сфері, очевидно, побоюючись змін на гірше). Роками апробовані схеми взаємодії бізнесових структур з податковими органами відчутно не зміняться у короткостроковій перспективі [21].

Надзвичайно високий рівень оподаткування, як і взагалі репресивний характер системи оподаткування, створили сприятливі можливості для несплати податків і переходу в "тінь" значної частки капіталів, що є наслідком бажання держави зберігати всі важелі управління економічними процесами у своїх руках, що в ринковій економіці недопустимо. Лише довготривала стабілізація економічного та політичного процесу в умовах демократичного розвитку створить передумови для остаточного завершення боротьби з підприємцями за отримання податків та позбавить податкові органи від залишків „каральних” функцій[21].

Безумовно, українські реалії диктують необхідність прискореного інвестування у розвиток інфраструктури та конкурентоспроможних галузей економіки. Проте, пошук золотої середини між потребами зростання економіки та добробуту окремих громадян (за умови суворої економії бюджетних видатків за рахунок поступового скорочення числа працівників у бюджетній сфері) залишатиметься на порядку денному державної політики ще довгий час. Будь-який дисбаланс в цій сфері містить небезпеку соціальної деградації (зменшення кількості працюючого населення формує довгострокову тенденцію до зменшення самої бази для оподаткування) та

зкладає підвалини майбутніх суспільних конфліктів. Гармонізація ж приватних та державних інтересів наблизатиме нас до досягнення компромісної моделі взаємодії суб'єктів господарювання з „репресивним” державним апаратом, без якої, власне, даремне говорити про укорінення податкової культури в українському суспільстві [57].

Висновки до розділу 3

В третьому розділі нашої роботи ми розглядали податкову систему як інструмент підвищення економічної безпеки.

Нами був проаналізований сучасний світовий досвід забезпечення макроекономічної стабілізації, в якому для нас ключовими стали заходи урядів зарубіжних країн, щодо подолання та мінімізації наслідків світової фінансової кризи, яка розпочалась ще в березні 2009 року, в контексті розбудови податкової системи.

Незважаючи на різні підходи до подолання кризи, багато країн вдалися до схожих заходів податкового стимулювання.

Вони впроваджують програми прискореної амортизації, що сприяють оптимізації руху грошових потоків компаній за рахунок можливості прискореного списання витрат на капіталовкладення.

Використаються поточні податкові збитки не тільки шляхом їх перенесення на майбутні періоди, але також і шляхом зменшення податкових зобов'язань минулих періодів[58].

Крім того, країни знижують ставки податків, що оптимізує рух грошових коштів, стимулює сукупний попит, інвестиційну активність.

Деякі країни вдосконалюють податковий обсяг витрат на наукові дослідження та розробляють нові технології (НДЕКР).

Заходи, які вводяться країнами, які стосуються непрямих податків, покликані підтримати попит через зниження вартості товарів і послуг.

Вводяться системи пільгового оподаткування для суб'єктів бізнесу.

Розглянувши ці та інші заходи світового досвіду, ми вийшли із пропозиціями часткового застосування їх на території України.

Також нами було розглянуто напрямки розбудови податкової системи України в контексті економічної безпеки, в яких ми рекомендуємо розвивати нашу державу.

До них належать:

- внесення до системи оподаткування енергоощадних податків;
- впровадження еколого-податкової реформи;
- зменшення податкового навантаження на суб'єктів господарювання в частині перегляду відрахувань до державних цільових фондів;
- заходи щодо підвищення інвестиційної привабливості України через зміни в системі оподаткування та податковому законодавстві.

ВИСНОВКИ

В магістерській роботі нам вдалося реалізувати мету дослідження, а саме виявити реальні та потенційні загрози економічній безпеці держави в сфері оподаткування.

Нами було розглянуто сутність та місце системи оподаткування в системі економічної безпеки, проведена класифікація загроз економічній безпеці та розглянуті індикатори її стану.

Проаналізувавши сильні та слабкі сторони, ми дійшли до висновків:

1. Система оподаткування розвивається поступово і зміни, які відбулися за роки незалежності, були позитивні: кількість податків було зменшено, податкові ставки знижено, зменшилась також кількість звільнень від оподаткування, водночас розширилась база оподаткування, значно поліпшились надходження податків.

Але все ж система оподаткування має значні недоліки.

2. Нестабільність та неузгоджена законодавча база – є значним недолік системи оподаткування України. Чинні законодавчі норми про оподаткування приймалися упродовж останніх 25 років у різний час, за різними принципами, багато законодавчих актів було схвалено внаслідок лобіювання певних інтересів. Постійні зміни та доповнення до податкового законодавства зумовлюють податковий ризик та податкову нестабільність.

3. Іншою вадою є нерівномірне оподаткування. В Україні склалась така практика, коли тягар податкового тиску перекладається на ті підприємства, які працюють легально і доволі прибутково, таким чином порушуються основні принципи функціонування системи оподаткування, а саме: загальність, рівність та визначеність. Ще однією гострою проблемою є широкомасштабне ухилення від оподаткування. Це здійснюється тому що, по-перше, нелегкий податковий тягар погіршує економічний стан підприємців; по-друге, законодавство настільки громіздке та контраверсійне, що не порушити його не можливо.

4. Спостерігається нерівномірність між різними податками і в забезпеченні дохідної частини бюджету. Фактично три чверті податкових надходжень поступає за рахунок податку на прибуток підприємств, податку з доходів фізичних осіб та податку на додану вартість, в той же час значна кількість платежів не виконують своїх бюджетоутворюючих функцій, особливо мова йде про ряд місцевих податків та зборів.

5. Велика кількість необгрунтованих податкових пільг, що надавалися платникам податків призводили до того, що надходження від мобілізації податків були меншими за суми таких наданих податкових пільг.

6. Велика тінізація економіки спричинена нерівномірним податковим навантаженням складає за різними оцінками 35-50% ВВП, при допустимих 15% [60].

З метою удосконалення системи оподаткування та для розв'язання проблем що створилися у податковій системі доцільно вжити таких заходів:

1. Важливим кроком до перерозподілу податкового навантаження та виводу доходів громадян із тіні, з метою їхнього подальшого оподаткування, повинен стати пропорційний розподіл відрахувань на фонд оплати праці, між роботодавцем та працівником, в більш справедливих пропорціях на користь роботодавця.

2. Поліпшити адміністрування податків в частині об'єднання їх за однаковим об'єктом оподаткування, що значно скоротить витрати коштів та часу на адміністрування таких плажетів.

3. Зробити податкове законодавство простішим, послідовним та прозорішим, що повинно сприяти розвитку інвестиційної привабливості нашої держави.

4. В контексті забезпечення економічної безпеки України важливим напрямом переорієнтації нашої податкової системи може бути впровадження ресурсоощадних технологій і посилення оподаткування екологічно шкідливих та небезпечних виробництв.

5. Ще одним важливим напрямком розбудови повинна стати збільшення ставок акцизного податку на алкогольні та тютюнові вироби до такої межі, поки ціни їх реалізації не досягнуть європейського рівня. Це єдиний дієвий спосіб побороти контрабанку даних видів товарів.

Податкова сфера є дуже складною економічною категорією, від якої залежить макроекономічна стабільність в державі. Тому питання її реформування є одним з найбільших пріоритетів країни, що розвивається.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іванов Ю.Б., Крисоватий А.І., Десятник О.М. Податкова система: Підручник. – К.: Атака, 2006. – 920 с.
2. Мартинюк В.П., Баділь Б.Б. Податкова система: Навчальний посібник. – Тернопіль: Воля, 2006. – 252 с.
3. Крисоватий А.І., Десятнюк О.М. Податкова система: Навчальний посібник.- Тернопіль: Карт-бланш, 2006. – 331с.
4. Закон України «Про систему оподаткування» від 25 червня 1991 року N 1252-ХІІ із останніми змінами і доповненнями від 22 лютого 2006 року N 3456-IV. Доступно з: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1251-12>
5. Варналій З. Проблеми та шляхи забезпечення економічної безпеки України. Доступно з: <http://www.rainbow.gov.ua/news/25.html>
6. Сухоруков А.І., Ладюк О.Д. Фінансова безпека держави. Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 192 с.
7. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення. Доступно з: www.niss.gov.ua/book/rozdil/rozd01.htm
8. Наказ Міністерства Економіки України від 02.03.2007 N 60 «Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України» // <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.4251.1&nobreak=1>
9. Стан економічної безпеки України в I півріччі 2008 року. Випуск 10. Департамент макроекономіки. Доступно з: www.me.gov.ua/file/link/126755/file/Ekbez_I_08.doc
10. Перелік національних економічних інтересів та загроз економічній безпеці України. Доступно з: www.niss.gov.ua/book/rozdil/dod1.htm
11. Наказ Міністерства економіки України № 60 від 02.03.2007 «Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України». Доступно з: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.4251.1&nobreak=1>

12. Земляний М., В. Бараннік В. Критерії оцінки та показники енергетичної безпеки. Концептуальні підходи. Анотація. // Доступно з:
<http://www.niss.gov.ua/Monitor/november08/19.htm>
13. Ревун В.І. Про реформування й модернізацію податкової системи // Фінанси України. – 2006. - №6. - с.27-34.
14. Матвієнко П. Реформувати податкову систему-нагальна потреба // Обрій - ПІБ. – 2006. - №6. Доступно з:
http://www.obriy.pib.com.ua/2006/06_06/
15. Інформація Міністерства фінансів України щодо виконання державного бюджету у 2008 році. Доступно з:
http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=197516&cat_id=197515
16. Проекту Закону України „Про місцеві податки і збори”. Доступно з:
http://www.sta.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=163204
17. Ластовецький А. Вдосконалення правового регулювання оподаткування як головного організаційно-правового засобу впливу на підприємницьку діяльність // Право України. – 2005. – №5. – с.56–57.
18. Гега П., Рогатюк І. Пільгове оподаткування як передумова для зловживань та проявів корупції // Право України. – 2005. - №3. – с.34-39.
19. Єфименко Т.І. Податковий кодекс України: питання ефективності та суспільної злагоди // Фінанси України. – 2007. - №5. - с.3.
20. «Сплата податків у 2009 році»: Процедура сплати податків спрощується, проте не достатньою мірою // Доступно з: <
<http://www.pwc.com/extweb/ncpressrelease.nsf/docid/25DA8EF52913A35885257513005EE555>>
21. Статкевич М. Від війни за податки до податкової культури. Доступно з:
<http://dialogs.org.ua/print.php?part=project_ua&m_id=10417>
22. Крисоватий А.І., Кошук Т.В. Податкові трансформації та економічне зростання // Фінанси України. – 2008. - №9. - с.10-24.

23. Глухова В.І., Рилова О.Я. Застосування пільг при оподаткуванні в Україні. // Вісник КДПУ імені Михайла Остроградського. Випуск 1/2009 (54). Частина 1.- с.117-119.
24. Бошенко О.С., Малясова І.В., Борецька О.В. Податкові пільги: дієвий чи гальмівний інструмент економічної стабільності. Доступно з: <http://intkonf.org/bohenko-os-malyasova-iv-boretska-ov-podatkovyi-pilgi-dieviy-chi-galmivniy-instrument-ekonomichnoyi-stabilnosti/>
25. Загорський В. Податки для конкурентоспроможної економіки. Доступно з: <http://www.uspishnaukraina.com.ua/uk/strategy/61/238.html>
26. Звіт Міністерства фінансів України про витрачання бюджетних коштів за 2008 рік. Доступно з: http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=208326&cat_id=208324
27. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30.
28. Закон України «Про систему оподаткування» від 25 червня 1991 року N 1252-ХІІ із останніми змінами і доповненнями від 22 лютого 2006 року N 3456-IV. Доступно з: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1251-12>
29. Розширення бази оподаткування – головний напрям роботи. Доступно з: <http://www.dpa.uzhgorod.ua/node/2429>
30. Якубовская Е. О., Назаренко О.В. Порівняння податкових систем України та країн ЄС. Доступно з: http://www.rusnauka.com/1_NIO_2008/Economics/25535.doc.htm
31. Сучасні інформаційні технології – для платників податків. Доступно з: http://www.sta.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=114968&cat_id=90622
32. Карауш В.В. Оцінка податкового навантаження на макрорівні (на прикладі України). Доступний з: http://www.confcontact.com/2009_03_18/ek8_karaush.htm

33. Соколовська А. Теоретичні засади визначення податкового навантаження та рівня оподаткування економіки // Економіка України. - 2005. - №5. - с. 4-12.
34. Шарікова О.В. Податкове навантаження як фактор тінізації економіки. Доступний з: http://www.rusnauka.com/19_NNM_2007/Economics/23354.doc.htm 3:
35. Краснова Т.Д., Скоромцова Т.А. Методологічні підходи до оцінки рівня оподаткування регіонів України. Доступний з: http://www.rusnauka.com/2_SND_2007/Economics/18966.doc.htm 3:
36. Мартиненко М. Законодавчі пріоритети енергетичної політики України // Голос України. – 2008. - № 22. – с.3 - 10
37. Правове регулювання оподаткування у сільському господарстві. Доступно з: http://www.kapa.com.ua/lib/agrarne_pravo_ukrainy-29-8.php
38. Чи бути в українському АПК пільговому оподаткуванню? Доступно з: <http://www.ukragroportal.com/propoz/item.html?PropozRubID=10&Year=2003&NumID=&obl=&ItemID=728&Page=0>
39. Романюк М.В. Податкова система та інвестиційна привабливість економіки України // Фінанси України. - 2006. - №1. – с.38-42.
40. Дискусія довкола законопроекту щодо легалізації тіньових доходів. Доступно з: http://www.pravda.com.ua/news_print/2004/3/25/8229.htm
41. Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб» від 22.05.2003 р. № 889 – IV (із змінами та доповненнями). Доступно з: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1088.385.0&nobreak=1>
42. Закону України «Про Державний бюджет України на 2009 рік» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2009. - N 20. - ст. 269.
43. Бакалець Т. Фінансова політика держави в період фінансово-економічної нестабільності // Актуальні проблеми податкової системи і митної політики України в умовах ринкової економіки: Збірник тез доповідей Всеукраїнської студентської конференції, 10 квітня 2009 р. – Тернопіль: ТНЕУ, 2009. – с.10.

- 44.Пріоритети податкових стимулів: світовий досвід. Аналітичний Центр Академія // < <http://www.academia.org.ua/?p=270>>
- 45.Хомяков В. Чому введення нових податків під час кризи знижує реальні доходи держбюджету // *Контракти*. – 2009. - №8. – с.38-39.
- 46.Амортизация получит ускорение. Доступно з: <http://www.rbcdaily.ru/2008/09/15/focus/379390>.
- 47.У Білорусії в 2009 році введена єдина ставка податку на прибуток - 12%. Доступно з: <http://news.finance.ua/ua/~1/110/all/2009/01/12/148600>
- 48.Інформаційна довідка щодо реформи податкової системи в Австрії. Доступно з: http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/oglad_economiki/aus/525.html
- 49.Експерти: Податкова політика є життєво важливим фактором стимулювання економіки в умовах світової кризи. Доступний з: <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2009/05/18/160770>
- 50.Закон України від 25 червня 1991 року №1264-ХІІ «Про охорону навколишнього середовища». Доступно з: <http://www.nau.ua/>
- 51.Постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 1999 року №303 «Про порядок встановлення нормативів збору за забруднення навколишнього природного середовища і стягнення цього збору». Доступно з: <http://www.nau.ua/>
- 52.Ожогіна Н. Реформування податкової системи через європейський напрямок розвитку України. Доступно з: <http://intkonf.org/ozhogina-n-reformuvannya-podatkovoyi-sistemi-cherez-evropeyskiy-napryamok-rozvitku-ukrayini/>
- 53.Маслюківська О.П. Зарубіжний досвід проведення еко-трудоваї податкової реформи. Фінансова система України. Збірник наукових праць. - Острог: Видавництво "Національний університет "Острозька Академія", 2007. - Випуск 9. - Ч.1. - 428 с. - с.204-217.

54. Принципи ресурсо-екологічного оподаткування та доцільність еко-
трудової податкової реформи в Україні. Доступно з:
<http://clubofrome.org.ua/corweb/Article/2/>
55. Матвійчук О.А. Амортизація та її значення в інноваційно-
інвестиційному розвитку підприємств. Доступно з:
http://www.confcontact.com/2008dec/5_matvijchuk.htm.
56. Меламед М. Валовий внутрішній продукт України та його податковий
потенціал // Вісник НБУ. – 2005.- №5. – с.24-33.
57. Сучасна податкова система України з точки зору підприємця //
Доступно з: <http://forum.dengi.ua/ph0/t7898.html>
58. Пільгове оподаткування та його наслідки для бюджету. Доступно з:
http://www.sta.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=133895&cat_id=133904
59. Соколовська А. М., Єфименко Т. І., Луніна І. О. Система податкових
пільг в Україні у контексті європейського досвіду: монографія / За заг.
ред. А. М. Соколовської. - К.: НДФІ, 2006. – 320с.
60. Рекомендації засідання круглого столу «Особливості та шляхи
детінізації економіки України». Доступно з:
<http://www.niss.gov.ua/Table/Var260307/rekomen.htm#a1>
61. Корнус В. Податкове навантаження та купівельна спроможність
населення в економіці України // Вісник НБУ. – 2005.- №7. – с.35-37
62. Бурмістров М.П. Загроза економічній безпеці України – фактор
внутрішній. Доступно з:
http://www.niurr.gov.ua/ukr/conference/krug_stil_nov_2000/bumistrow.htm
63. Мінакова Н. Світ податків. Доступно з:
<http://www.vgolos.com.ua/politic/1614.html?page=162>.